

REGIONÁLNÍ SMĚNA, DÁLKOVÝ OBCHOD A MÍSTNÍ IMITACE: POHŘEBIŠTĚ LIUWAN V KONTEXTU KULTURNÍ PROMĚNY NA SEVEROZÁPADĚ ČÍNY OD NEOLITU PO DOBU BRONZOVOU (KOL. 2000 PŘ. N. L.)

Jakub Maršálek

Regional exchange, long-distance trade, and local imitations: Liuwan cemetery in the context of the cultural transformation from the Neolithic to the Bronze Age (cca 2000 BC) in the Chinese Northwest

Abstract: It is widely acknowledged that in the Qijia Culture Period (cca 2200–1500 BC), the Chinese Northwest participated in a broader network of contacts spanning from the Middle Yellow River Valley to Central Asia. However, opinions differ considerably as one regards the character of those contacts and their role in the genesis of the culture. On one hand, many Chinese scholars view the emergence of the Qijia Culture as a result of large migrations from the East; on the other, some western scholars suggest that a number of western human groups participated in its formation. In the present article we use the model of non-uniform institutional complexity to explain the emergence of the Qijia Culture. We first point out its continuity with earlier Late Neolithic local cultures, and then focus on the spread of new artefacts and, as evidence suggests, of institutions from the East which led to the transformation of various aspects of the material culture within the broader region of the Chinese Northwest, while other elements – burial rites, for instance – preserved their regional diversity. We suggest that eastern innovations spread partly through channels established earlier within an exchange network of locally produced painted pottery and also in association with local area's social development. These suggestions are supported by the case study which considers the process of development at the well-known site of Liuwan in the middle reaches of the Huang River Valley, Qinghai Province.

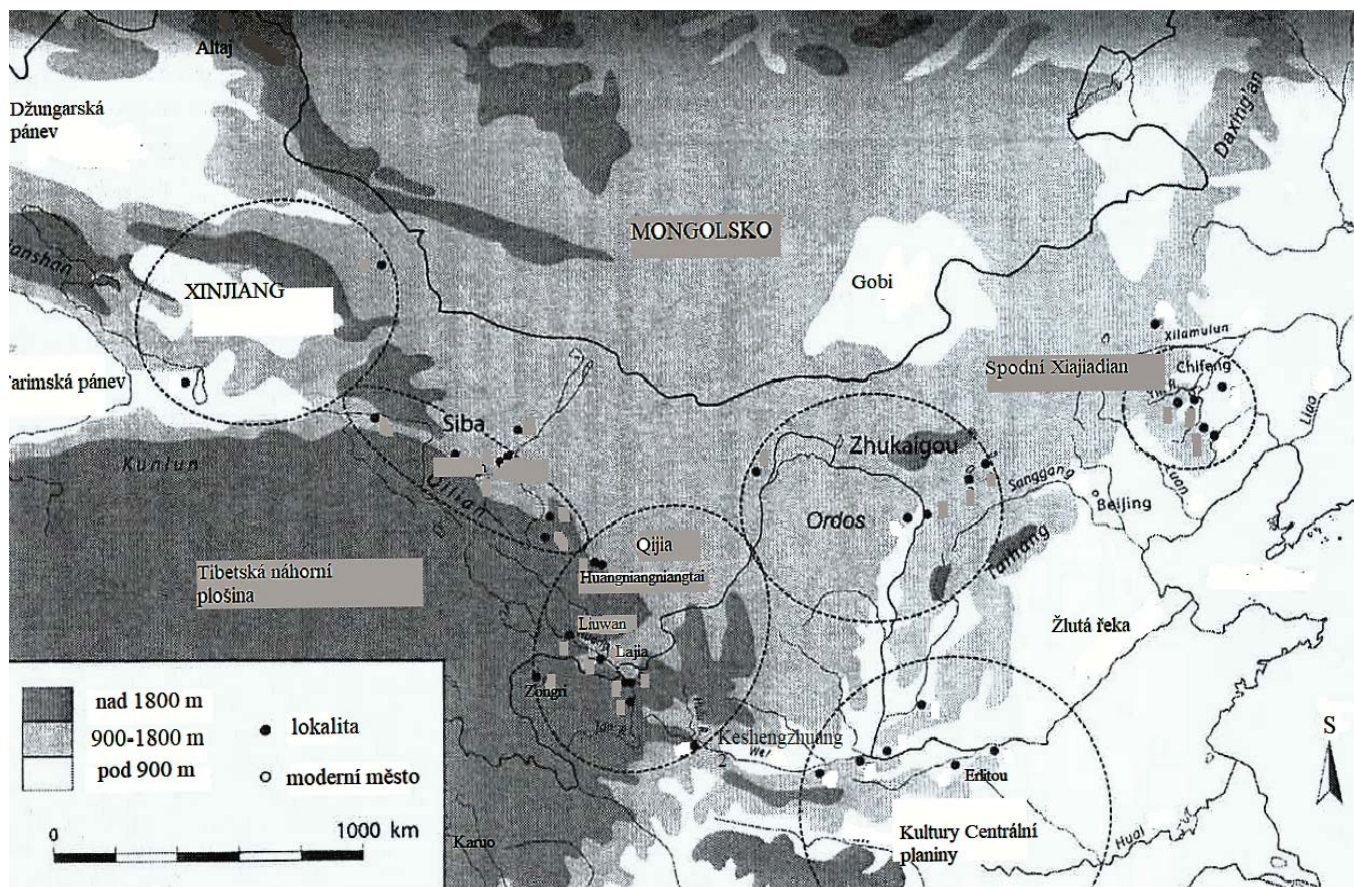
Key words: Northwest China – Late Neolithic – Early Bronze Age – Machang Culture – Qijia Culture – Liuwan

Contacts: Mgr. Jakub Maršálek, Ph.D., Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1, Česká republika, jakub.marsalek@ff.cuni.cz

Severozápad Číny, tedy území dnešních čínských provincií Gansu, Qinghai a Huiské autonomní oblasti Ningxia, představuje osobitý region, kterému v čínských dějinách příslušela specifická role obchodní a kulturní spojnice Číny s Centrální Asií a s oblastmi ležícími dále na západ. Počátky této role lze pravděpodobně sledovat hluboko do minulosti, až do rané doby bronzové v 1. polovině 2. tis. př. n. l. V uvedeném období se styky východním i západním směrem významnou měrou podílely na utváření charakteristik dané epochy, především na genezi kultury Qijia, která byla zhruba mezi lety 2200 a 1500 př. n. l. rozšířena ve východnějších částech severozápadního regionu. Řada čínských badatelů vysvětluje vznik této kultury migracemi z východnějších oblastí Číny, naopak někteří západní badatelé uvažují o účasti nově příchozích lidských skupin ze západu.¹ Jak se však pokusíme ukázat níže, byť nelze vyloučit určitý podíl menších

migrací z východních okrajů severozápadního regionu na formování kultury Qijia, celkově se jako pravděpodobnější zdá být její přímá návaznost na místní pozdně neolitické kultury s přijetím určitých nových prvků, především z východu. Problém kontinuity či diskontinuity místního vývoje na severozápadě na přelomu neolitu a doby bronzové tak poskytuje možnost pokusit se i v obecnější rovině a s použitím antropologických modelů postihnout mechanismy kulturní změny, v níž zřejmě příslušela významná role intenzivnějším dálkovým kontaktům. V rozvoji těchto styků přitom připadla podstatná úloha vnitřním faktorům, tedy společenskému vývoji na severozápadě. To se níže pokusíme ilustrovat rozбором situace na lokalitě Liuwan v provincii Qinghai, která je s 1500 hroby z pozdního neolitu a doby bronzové nejrozsáhlejším pohřebištem na severozápadě.

¹ Srov. přehled názorů v Corinne DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique à l'Âge du Bronze en Chine du Nord-Ouest: La Culture de Qijia et Ses Connexions, Paris 1995, s. 279–28; CHEN Honghai, The Qijia Culture of the Upper Yellow River Valley, in: Anne P. UNDERHILL (ed.), A Companion to Chinese Archaeology, Chichester 2013, s. 105–124; s. 107; LIU Li – CHEN Xingcan, The Archaeology of China: From the Late Paleolithic to the Early Bronze Age, Cambridge 2012, s. 322–333; Jakub MARŠÁLEK, Proso, pastevečtí a dvojchůč nádob: Šíření tibetobarmských jazyků ve světle archeologie, Praha 2015, s. 114. Též Louisa FITZGERALD-HUBER, Qijia and Erlitou: Question of Contacts with Distant Cultures, Early China, 1995, roč. 20, s. 17–68; Louisa FITZGERALD-HUBER, The Qijia Culture: Paths East and West, Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities, 2003, roč. 75, s. 55–78.

Obr. 1. Lokality a kultury zmiňované v textu. Podle LIU Li – CHEN Xingcan 2012 (upraveno).

Počátky zemědělského osídlení čínského severozápadu a místní pozdně neolitické kultury

Severozápad Číny charakterizuje z topografického hlediska velká členitost. Většina tohoto území táhnoucího se podél severovýchodního okraje Tibetské náhorní plošiny se nachází v nadmořské výšce nad 1000 metrů. Zemědělské osídlení se vždy koncentrovalo do oblastí jižně a východně od Lanzhou, hlavního města provincie Gansu, a to především do údolí horního toku Žluté řeky a jejích přítoků. Sprašové údolí horního toku Žluté řeky, která pramení na Tibetské náhorní plošině v nadmořské výšce nad 4000 metrů, zároveň umožňovalo přístup na Tibetskou plošinu z níže položených oblastí severozápadu. Totéž platí o údolí řeky Huang, levobřežního přítoku Žluté řeky, do které se tato vlévá západně od Lanzhou. Touto jihovýchodní částí severozápadního regionu dnes prochází klimatická hranice oddělující od sebe východní, vlhčí Čínu a sušší, vnější Čínu, která leží více na západ. Právě uvedeným směrem potom spojnici s Centrální Asií představuje suchý Hexiský koridor, táhnoucí se v délce zhruba 1000 km podél severního okraje Tibetské náhorní plošiny, tvořeného pohořím Qilianshan (obr. 1).²

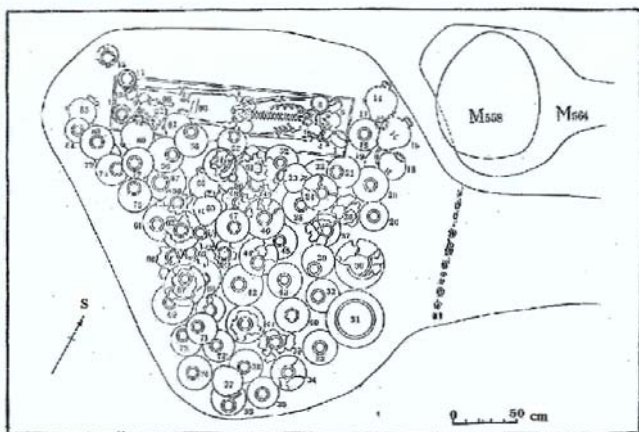
S místními suššími podmínkami zřejmě souvisí to, že zemědělské kultury se na severozápadě objevily podstatně později nežli ve východnějších oblastech Číny, a to nejspíše v důsledku přímých fyzických migrací nositelů neolitických kultur z východu. Výraznější šíření zemědělství založeného především na pěstování prosa druhů *Setaria italica* a *Panicum miliaceum* na severozápad je spojeno s expanzí kulturního komplexu Yangshao po roce 4000 př. n. l., kdy zemědělské osídlení proniklo z horního toku řeky Wei v nejvýchodnější části provincie Gansu směrem na západ až po horní tok Žluté řeky a její přítoky v okolí dnešního Lanzhou.³ Zhruba po roce 3200 př. n. l. se potom na yangshaoských základech vytvářejí místní pozdně neolitické kultury se stále výraznějšími regionálními rysy, které dále rozvíjejí typickou yangshaoskou tradici malované keramiky. Jde o kultury Majiayao (cca 3200–2600 př. n. l.), Banshan (cca 2600–2300 př. n. l.) a Machang (cca 2300–2000 př. n. l.), které jsou často spojovány do jedné kultury Majiayao (cca 3200–2000 př. n. l.) a označovány jako její jednotlivé fáze.⁴

Šíření zemědělství po severozápadě bylo spojeno s intenzivními kontakty nově příchozích zemědělců s místními star-

² FENG Shengwu, Gansu sheng, in: Zhongguo dabaike quanshu. Zhongguo dili, Beijing 1992, s. 107–114; Adam HORÁLEK, Geografie Číny: učební materiál pro studenty sinologie, Olomouc 2013, s. 33, 36.

³ J. MARŠÁLEK, Proso, s. 102.

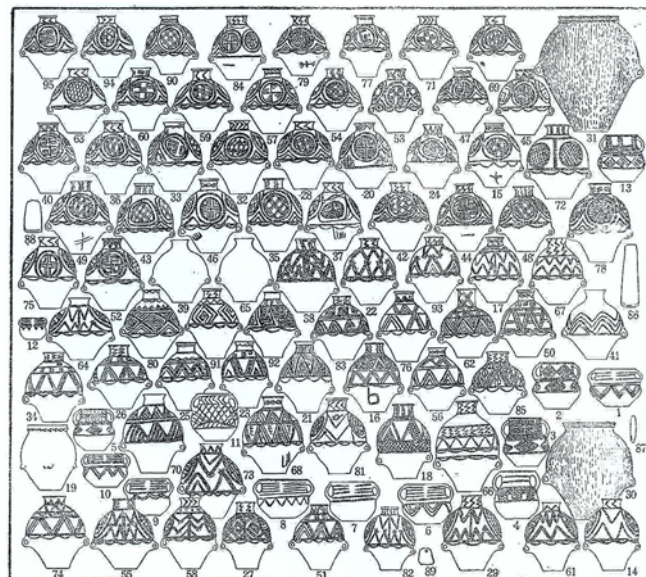
⁴ Přehledně HUNG Ling-yu, Pottery Production, Mortuary Practice, and Social Complexity in the Majiayao Culture, NW China (ca. 5300–4000 BP), Electronic Theses and Dissertations, Paper 589, 2011; J. MARŠÁLEK, Proso, s. 102–113.

Obr. 2. Hrob M564 kultury Machang v Liuwanu. Podle Qinghai Liuwan, 1984.

šími lovecko-sběračským skupinami a s akulturací a neolitizací druhých zmíněných. Tyto interakce jsou nejlépe zachyceny ve vyšších polohách na severovýchodním okraji Tibetské náhorní plošiny. V Gongheské pánvi na horním toku Žluté řeky v nadmořské výšce kolem 2500 m nejspíše nacházíme doklady koexistence zmíněných dvou lidských skupin na lokalitě Zongri, jejíž vývoj pokrývá dlouhé období od kultury Majiayao až po kulturu Qijia. Na místním pohřebišti s 222 hroby je doložena souběžná existence pohřbívání v natažené poloze na zádech, která byla typická pro zemědělské kultury rozšířené v níže položených oblastech severozápadu, s pohřby v neobvyklé poloze na břiše, které lze nejspíše spojovat s původními místními kořistníky. Ve prospěch takového názoru svědčí i výsledky izotopových analýz lidských kosterních pozůstatků z lokality, které ukazují, že zatímco ve stravě osob uložených v natažené poloze na zádech převažovalo proso, strava jedinců pohřbených v nezvyklé poloze na břiše byla zpočátku založena hlavně na mase; postupně ovšem i v případě druhé z uvedených skupin narůstal podíl prosa, což lze spojovat s akulturací a neolitizací místních populací.⁵ Lokalit podobných Zongri bylo v širší oblasti horního toku Žluté řeky zachyceno zhruba padesát,⁶ a jak uvidíme níže, k podobným kontaktům vedoucím k neolitizaci původně kořistnických horských populací s největší pravděpodobností docházelo i v údolí řeky Huang, již zmíněného levobřežního přítoku Žluté řeky.

Je možné, že s expanzí zemědělského osídlení na severozápadě v pozdním neolitu souvisel i velký rozvoj malované keramiky. Podle některých názorů mohla směna malované keramiky při postupu zemědělských skupin přispívat ke

Obr. 3. Výbava machangského hrobu M564 v Liuwanu. Podle Qinghai Liuwan, 1984.

zmírňování potenciálních konfliktů, vést k vytváření širší sítě interakcí a k navazování vztahů mezi nově příchozími zemědělci a původním místním obyvatelstvem.⁷ V každém případě je pozdní neolit severozápadní Číny charakterizován rozmachem malované výzdoby na keramice. Nejtypičtější tvar zdobený malbou představují zásobnicové nádoby – případně amfory – se dvěma uchy na největší výdutí a s užším hrdlem. Počínaje kulturou Banshan (cca 2600–2300 př. n. l.) se vyskytují i nižší picí nádoby se dvěma uchy klenoucími se přes hrdlo (obr. 3: 2, 4, 10).

S rozvojem malované keramiky bylo spjato formování výraznějších společenských rozdílů, které na jednotlivých pohřebištích odrážejí velké rozdíly ve velikosti hrobů a především v kvantitě jejich výbavy. Ta dosahuje vrcholu v kultuře Machang (cca 2300–2000 př. n. l.), jejíž nejbohatší hrob M46 z lokality Mapai obsahoval 145 keramických nádob.⁸ Naprostou většinu výbavy v bohatých hrobech přitom tvoří malovaná keramika, především výše zmíněné amfory (obr. 3).⁹

Analýzy situace na některých pohřebištích ovšem naznačují, že společnost severozápadních pozdně neolitických kultur lze těžko označit za plně hierarchizovanou, s jasně definovanou společenskou elitou zřetelně oddělenou od ostatního obyvatelstva.¹⁰ Spíš šlo o společnost, kterou je možno v terminologii Briana Haydena klasifikovat jako transegali-

⁵ CUI Yaping et al., *Zongri yizhi de wending tongwei su fenxi*, Disijiyanjiu, 2006, roč. 26, č. 4, s. 604–611; HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 78–80; HUNG Ling-yu – CUI Jianfeng – CHEN Honghai, *Emergence of Neolithic Communities on the Northeastern Tibetan Plateau: Evidence from the Zongri Cultural Sites*, in: Anke HEIN (ed.), *The 'Crescent-Shaped Cultural-Communication Belt': Tong Enzheng's Model in Retrospect. An Examination of Methodological, Theoretical and Material Concerns of Long-Distance Interactions in East Asia*, BAR International Series 2679, Oxford 2014, s. 65–78.

⁶ CHEN Honghai – GE Sangben – Li Guolin, *Shilun Zongri yizhi de wenhua xingzhi*, Kaogu, 1998, č. 5, s. 399–410; s. 407–410; HUNG Ling-yu – CUI Jianfeng – CHEN Honghai, *Emergence*, s. 68.

⁷ LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 233; LI Shuicheng, *Banshan yu Machang caitao yanjiu*, Beijing 1998; J. MARŠÁLEK, *Proso*, s. 112.

⁸ Francis ALLARD, *Mortuary Ceramics and Social Organization in the Dawenkou and Majiayao Cultures*, *Journal of East Asian Archaeology*, 2001, roč. 3, č. 3–4, s. 1–22; HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 173.

⁹ F. ALLARD, *Mortuary Ceramics*, s. 17–20.

¹⁰ LIU Li, *The Chinese Neolithic: Trajectories to Early States*. Cambridge 2004, s. 148.

tární.¹¹ Příznačná se pro ni zdá být nestabilita hierarchie a výrazné soupeření mezi jednotlivci a zřejmě – jak naznačuje pozornost věnovaná pohřbům některých nedospělých jedinců – především příbuzenskými skupinami. V tomto soutěžení zjevně příslušela významná role pohřbům organizovaným jednotlivými zájmovými skupinami obklopujícími zemřelého. Na rozdíl od východnějších longshanských kultur je ovšem otázkou existence soutěživého hodování.¹²

Klíčová role při pohřbech a při konstruování společenského statusu zemřelého a zájmové skupiny, která ho obklopovala, zjevně náležela malované keramice, v první řadě amforám. Množství zásobnicových nádob může odrážet symbolický důraz kladený v pohřebním ritu na ukládání zásob jako na prostředek okázalé společenské prezentace: hrubší varianty zásobnic někdy obsahovaly zbytky prosa.¹³

Malované nádoby, jak ve své detailní analýze ukázala americká badatelka Hung Ling-yu, již zřejmě byly obchodovatelnou komoditou a byly produkovány na některých lokalitách především v níže položených oblastech severozápadu v centrální a východní části dnešní provincie Gansu a odtamtud exportovány někdy na značné vzdálenosti. Hung Ling-yu v této souvislosti charakterizuje malované nádoby jako „jedinečné“ komodity, jejichž předpoklady pro to, aby byly vzaty v potaz jako možné komodity, spočívají v jejich jedinečnosti v rámci kategorie malované keramiky, přičemž „důležitá společenská hodnota nádoby mohla být spojena s poselstvím sdělovaným její malovanou výzdobou“.¹⁴ Na některých lokalitách zvláště ve výše položených oblastech v údolích na horním toku Žluté řeky a jejích přítoků pak byly s největší pravděpodobností malované nádoby v nižší kvalitě lokálně napodobovány.¹⁵

Snaha uspokojit stoupající poptávku v machangském období zjevně vedla k postupnému úpadku malované keramiky. Na některých lokalitách je v této době pozorovatelné zjednodušení výzdoby, zhoršení kvality výpalu a menší pravidelnost ve tvarech nádob.¹⁶ To mohlo postupně rozrušovat systém intenzivní produkce a směny malované keramiky na severozápadě a následně stimulovat hledání nových prostředků sloužících v konstruování a demonstrování společenského statusu.

Kulturní proměna na severozápadě na počátku doby bronzové

V každém případě následující kultura Qijia (cca 2200–1500 př. n. l.) řazená již do rané doby bronzové, poskytuje velmi odlišný obraz. Výzdoba keramiky malbou (obr. 4: 2) výrazně upadla a setkáváme se s ní pouze na dvou lokalitách na okraji rozšíření diskutované kultury: v Huangniangniangtai na

západě centrální části provincie Gansu a v Liuwanu v údolí řeky Huang (obr. 1).¹⁷ I na těchto dvou lokalitách je ale malovaná keramika zastoupena podstatně méně nežli v předchozím pozdním neolitu. Naproti tomu se nově prosazuje úprava povrchu keramických nádob leštěním, v čemž je možno spatřovat vliv z prostředí východnějších longshanských kultur. Tento způsob úpravy povrchu se v kultuře Qijia vyskytuje na amforách se dvěma uchy na největší výduti (obr. 4: 4), které do značné míry tvarově navazují na analogické nádoby severozápadních pozdně neolitických kultur, a především na picích nádobách se dvěma uchy klenoucími se přes vysoké či nižší, většinou nálevkovitě rozevřené hrdlo (obr. 4: 3).¹⁸

Jak jsme uvedli již v úvodu, výraznější pronikání vlivů z východu někdy vede až k názoru, že šíření kultury Qijia po severozápadě bylo z větší části důsledkem migrací z východnějších oblastí Číny, především z prostředí longshanské kultury Keshengzhuang II, která existovala v údolí řeky Wei na území provincie Shaanxi. Ve prospěch takového názoru je mimo jiné uváděna přítomnost šedavé keramiky v kultuře Qijia, pálené za vyšších teplot a technologicky odlišné od načervenalé keramiky typické pro starší severozápadní kultury pozdního neolitu, stejně jako výskyt nových keramických tvarů, do té doby na severozápadě neznámých, jako byly varné nádoby na třech dutých pytlovitých nožkách *li* (obr. 4: 1).¹⁹ Čínský badatel Chen Honghai, který se podrobně zabýval různými polohami, v nichž byli v průběhu pozdního neolitu a rané doby bronzové na severozápadě pohřbíváni zemřelí, poukazuje rovněž na to, že v období kultury Qijia se po centrální oblasti provincie Gansu šíří pohřbívání v natažené poloze na zádech, zatímco pro skupiny kultur Banshan a Machang, rozšířené v této oblasti předtím, bylo charakteristické pohřbívání ve skrčené poloze na boku. Chen Honghai v této souvislosti dokonce přímo uvažuje o podmanění staršího místního obyvatelstva nově příchozími nositeli kultury Qijia, a to na základě společných hrobů mužů a žen, v nichž mužům uloženým v natažené poloze na zádech zjevně náleželo významnější postavení nežli ženám pohřbeným ve skrčené poloze na boku (obr. 5). Takovéto situace, které nejsou v kultuře Qijia výjimečné, uvedený badatel interpretuje jako doklady obětování žen z podrobených místních populací.²⁰

Naproti tomu především západní badatelé zabývající se šířením měděné a bronzové metalurgie na severozápad v uvedeném období hledají původ některých prvků kultury Qijia na západě a někdy uvažují přímo o účasti nově příchozích ze západu na její genezi. Kromě samotné bronzové či měděné metalurgie a typů kovových předmětů, k nimž existují zřejmě analogie v širší oblasti Střední Asie a Sibiře, je v uvedených oblastech hledán původ kamenných kruhů, interpretovaných jako rituální konstrukce či pozůstatky lehkých nomádských

¹¹ Brian HAYDEN, Pathways to Power. Principles for Creating Socioeconomic Inequalities, in: T. Douglas PRICE – Gary M. FEINMAN (eds.), Foundations of Social Inequality, New York 1995, s. 15–86; Jan APEL, Daggers: Knowledge and Power, Uppsala 2001, s. 87–104.

¹² F. ALLARD, Mortuary Ceramics, s. 1–20; HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 236.

¹³ F. ALLARD, Mortuary Ceramics, s. 17–20; HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 205–206.

¹⁴ HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 231.

¹⁵ HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 112–128.

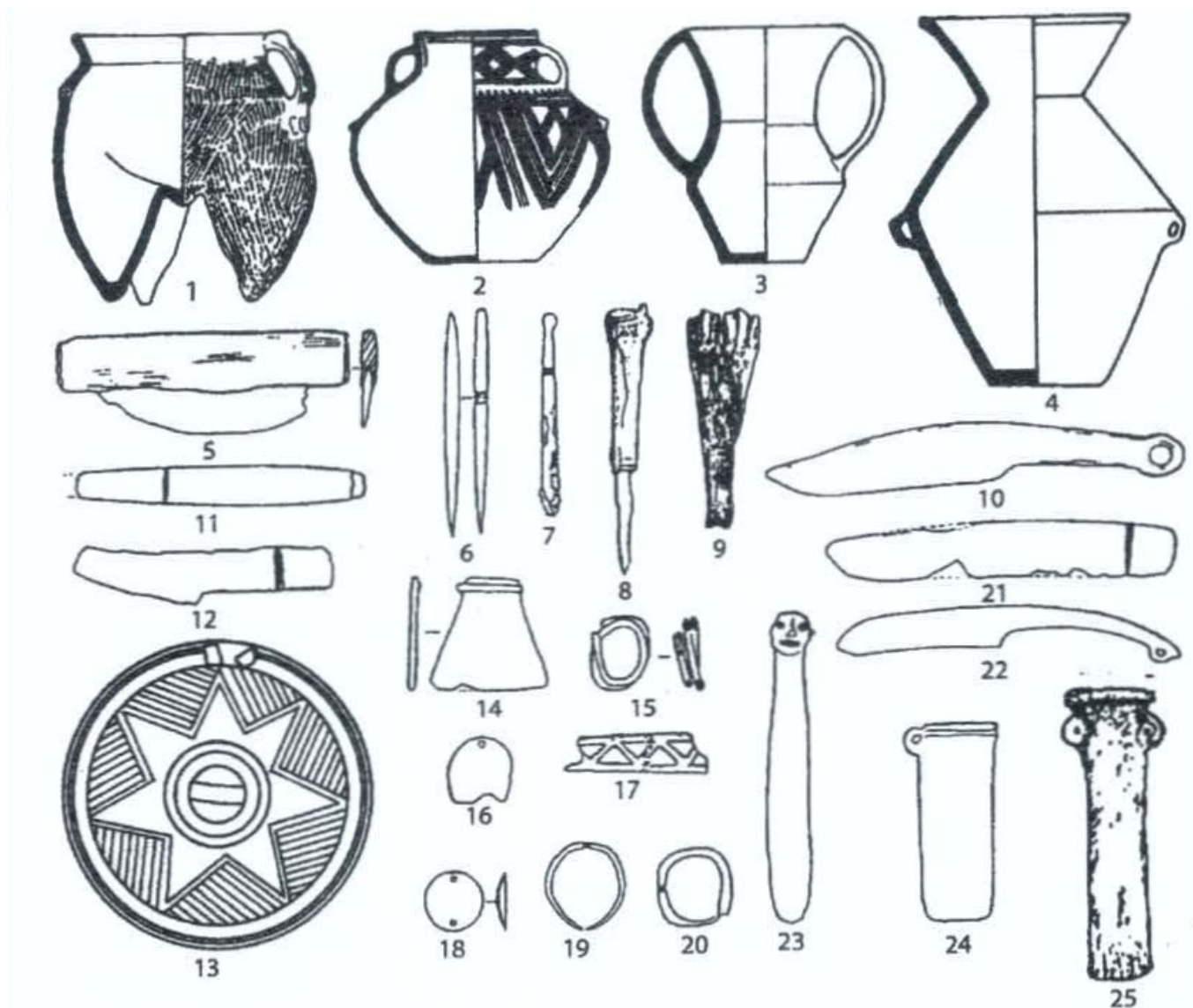
¹⁶ HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 164–185.

¹⁷ C. DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique, s. 284–287.

¹⁸ Srov. J. MARŠÁLEK, Proso, s. 116.

¹⁹ Srov. C. DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique, s. 279–281; CHEN Honghai, The Qijia, s. 107; J. MARŠÁLEK, Proso, 114.

²⁰ CHEN Honghai, The Qijia Culture, s. 107.

Obr. 4. Keramika a kovové artefakty kultury Qijia. Podle LIU Li – CHEN Xingcan 2012.

obydlí typu stanů, které se vyskytují na dvou qijiaských lokalitách v centrální části provincie Gansu. K těm jsou hledány paralely v současných stepních kulturách Sibíře, stejně jako v dnešním Xinjiangu, kde jsou doloženy populace europoidního charakteru, zřejmě fyzicky příbuzné nositelům současných stepních kultur.²¹ V rámci představ o západním původu určitých složek kultury Qijia jsou i výše zmíněné společné pohřby mužů a žen interpretovány jako doklad zvyku *satí*, který by měl být rozšířen u sibiřských populací.²²

Příčiny předpokládaných migrací, ať již z východu, či západu, které by měly vést k formování kultury Qijia, jsou vysvětlovány různě. V souvislosti s výrazným zhoršením klimatických podmínek kolem roku 2000 př. n. l. a s vývojem

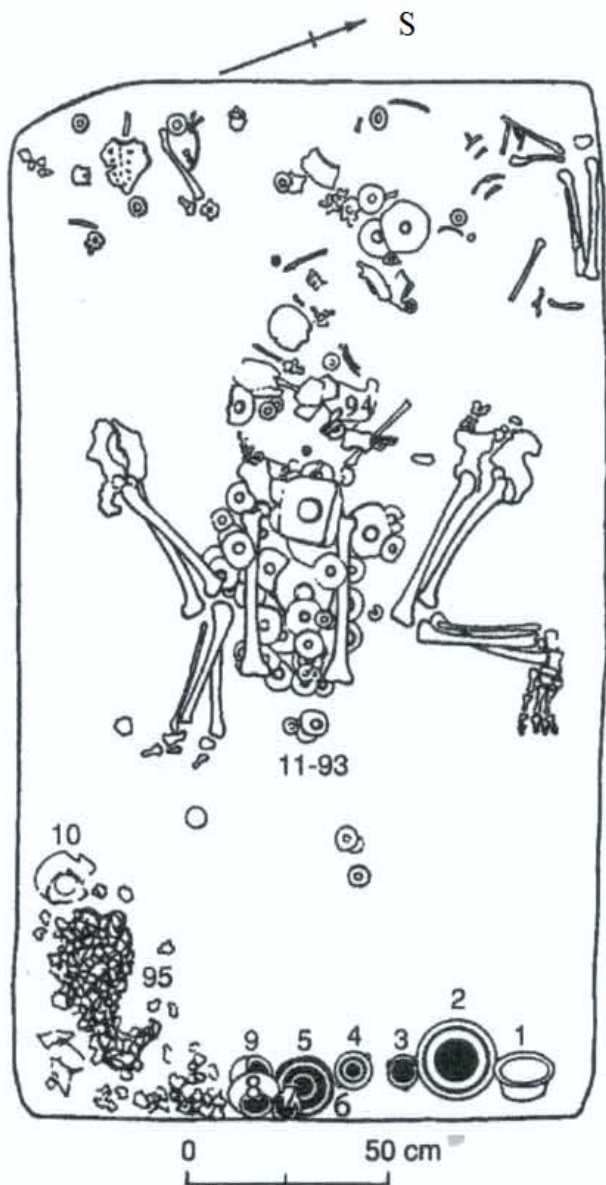
klimatu směrem k suššímu a chladnějšímu se uvažuje o počátku postupného přechodu od plně zemědělského k zemědělsko-pasteveckému způsobu života a o větší mobilitě populací v rané době bronzové. V této souvislosti je vedle rostoucího zastoupení ovcí na úkor prasat v kultuře Qijia a nárůstu mikrolitických kamenných nástrojů zvláště na jejich západních lokalitách poukazováno na výrazné zmenšení rozlohy lokalit, ale naproti tomu prudký nárůst jejich počtu ve srovnání s předchozím pozdním neolitem.²³ Badatelé zabývající se především metalurgií pak někdy uvažují, že některé lidské skupiny byly přitahovány na severozápad možností obchodu s kovovými artefakty či hledaly na severozápadě nové zdroje rud.²⁴

²¹ LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology of China*, s. 324–326, 337–338; L. FITZGERALD-HUBER, *The Qijia Culture*, s. 39, 52.

²² L. FITZGERALD-HUBER, *Qijia and Erlitou*, s. 38, 48; LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 326–327.

²³ LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 323; HOU Guangliang – XU Changjun – XIAO Jingyi, *Jiyu GIS de 4kaB.P. qihou shijian qianhou Gan Qing shiqian yizhi fenbu fenxi*, *Dili kexue*, 2012, č. 1, s. 116–120; LIU Fenggui – FENG Zhaodong, *A Dramatic Climatic Transition at 4000 cal. Yr BP and Its Cultural Responses in Chinese Cultural Domain*, *The Holocene*, 2012, roč. 22, č. 10, s. 1181–1197.

²⁴ L. G. FITZGERALD-HUBER, *The Qijia Culture*, s. 60–64.

Obr. 5. Hrob kultury Qijia M48 v Huangniangniangtai. Podle LIU Li 2004.

Lze ale shrnout, že argumenty pro to, že základním mechanismem šíření kultury Qijia po severozápadě byly rozsáhlé migrace, nejsou zcela přesvědčivé. Šedá keramika příbuzná východnějším longshanským kulturám je v kultuře Qijia zastoupena pouze velmi slabě; jednoznačně dominuje červenavé nebo žlutohnědé zboží, které technologicky navazuje na starší pozdně neolitické kultury. Také nové keramické tvary východního původu, jako jsou zmíněné trojnožky *li*, se vyskytují spíše ojediněle. Nejtypičtější nádoby kultury Qijia představují větší keramické zásobnice či amfory se dvěma uchy na největší výduti (obr. 4: 4), které navazují na analo-

gické zásobnice severozápadních kultur pozdního neolitu, a dále picí nádoby se dvěma, někdy třemi uchy klenoucími se přes válcovité či nálevkovitě rozevřené hrdlo (obr. 4: 2, 3), pro které rovněž v pozdním neolitu existují na severozápadě zjevné předlohy.²⁵

Co se týče keramiky, novými prvky jsou v kultuře Qijia především úprava povrchu zásobnicových a hlavně picích nádob leštěním a tzv. „košíková“ výzdoba (*lanwen*). Jejich šíření po severozápadě odráží silné vlivy z východu, které však nemusely být nesené pouze fyzickými migracemi. V této souvislosti je třeba upozornit, že zatímco tyto nové způsoby úpravy povrchu se vyskytují hlavně na nádobách vyráběných z jemně plavené keramické hmoty, které zřejmě mohly mít i určitou symbolickou funkci, povrch hrubších nádob z hmoty ostřené pískem, kterým je v souvislosti s původem kultury Qijia věnována podstatně menší pozornost, i nadále pokrývají otisky šňůry běžné v místních pozdně neolitických kulturách.²⁶

Poměrně komplikovaná a ne zcela přehledná je zmíněná problematika proměn poloh, v nichž byli ukládáni zemřelí. Pro severozápadní kultury byla již od počátku příznačná velká variabilita pohřebního ritu, jejíž důvody nejsou zcela jasné, nicméně zčásti tu mohlo působit míšení zemědělských imigrantů s původními místními populacemi. Pohřební ritus se pak liší nejen lokalitou od lokality, ale i na jedné lokalitě se můžeme setkat s koexistencí rozličných pohřebních zvyklostí, jak je patrné na příkladu výše zmíněného naleziště Zongri. To může odrážet soužití vícero lidských skupin a rovněž jejich přesuny mezi různými oblastmi severozápadu, jak chronologické proměny pohřebního ritu na jednotlivých lokalitách interpretují někteří badatelé.²⁷

Nelze pak vyloučit, že v centrální části provincie Gansu, kde v předchozím banshanském a machangském období dominovalo pohřbívání ve skrčené poloze na boku, v qijiaské periodě převládlo pohřbívání v natažené poloze na zádech mimo jiné i díky přesunům určitých skupin z nejvýchodnějších okrajů severozápadního regionu na horním toku řeky Wei. Tam již dříve šlo o typickou polohu v prostředí tzv. changshanského typu, v jehož keramické náplni se poprvé na severozápadě setkáváme rovněž s určitými prvky předjímajícími charakteristické rysy kultury Qijia, především s výše zmíněnou „košíkovou“ výzdobou; v changshanském typu se vyskytují i tvarově nepřesnější předlohy pro štíhlejší qijiaské amfory a picí nádoby se dvěma uchy.²⁸ Přesto je zřejmé, že i v období kultury Qijia nadále přežívala značná diverzita místních pohřebních zvyklostí a dojem kulturní jednoty severozápadu vyvolává hlavně movitá kultura, v první řadě jemnější keramika. I severnější skupiny právě zmíněného changshanského typu na území dnešní autonomní oblasti Ningxia, někdy označované jako caiyuanský typ, pohřbívaly v banshanských tradicích především ve skrčené poloze na boku, přestože místní tvary keramiky a její výzdoba se téměř neliší od changshanských skupin na horním toku řeky Wei;²⁹ v nejnižší položených oblastech severozápadu v centrální

²⁵ Srov. J. MARŠÁLEK, Proso, s. 114; C. DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique, s. 274–275, 287.

²⁶ SHUI Tao, Zhongguo xibei diqu qingtong shidai kaogu lunji, Beijing 2001, s. 204–205.

²⁷ Přehledně HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 77–80, 131–136, 188–190.

²⁸ C. DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique, s. 37–43, 296–298; J. MARŠÁLEK, Proso, s. 116.

²⁹ Ningxia Haiyuan xian Caiyuancun yizhi Qiedaoba mudi, Kaogu xuebao, 1989, č. 4, s. 415–448.

Gansu, například na lokalitě Dahezhuang, se někdy setkáme s koexistencí pohřbívání v natažené poloze na zádech s pohřbíváním ve skrčené poloze na boku; ve výše položených údolích na severovýchodním okraji Tibetské náhorní plošiny je pak zcela zřejmá návaznost na místní machangské zvyklosti s převahou ukládání v natažené poloze na zádech, někdy do dřevěných pohřebních konstrukcí (obr. 8), které se jinde v kultuře Qijia nevyskytují.³⁰

Když dále uvážíme, že antropologické analýzy kosterních pozůstatků nositelů kultury Qijia ukazují jejich výraznou fyzickou podobnost s tvůrci starších pozdně neolitických kultur severozápadu a naopak značné odlišnosti od nositelů longshanských kultur z údolí řeky Wei v provincii Shaanxi,³¹ můžeme uzavřít, že kultura Qijia do značné míry navazovala na starší osídlení regionu. Pro popis situace na severozápadě na počátku doby bronzové se pak zdá být vhodný model neuniformní institucionální složitosti, vytvořený Michaellem Frachettim pro oblast eurasijských stepí.³² V tomto pojetí označení neuniformní „odkazuje k případům, kdy některé institucionální formy jsou homogenizované mezi různorodými skupinami nebo jsou mezi nimi vzájemně přetvářeny, zatímco jiné instituce zůstávají lokálně nebo specificky definovanými“.³³ Institucemi se přitom rozumí „organizační a ideologické normy, které formují konkrétní interakce činitelů a komunit“, a může jít např. o „pohřební zvyklosti či politické struktury, které definují „pravidla účasti“ v obchodu a aliancích (přibuzenství, věkové skupiny, byrokracie)“.³⁴ V modelu neuniformní složitosti se potom některé instituce šíří skrze ustavené kanály mezi místními komunitami a rezonují v širším regionálním měřítku, zatímco jiné zůstávají lokální a specifické.³⁵

V tomto rámci lze chápat interakce, které vedly k rozšíření některých inovací po severozápadě a byly rozličného charakteru. Jak jsme uvedli, rozhodně nelze vyloučit, že šlo i o přesuny určitých skupin původem z nejvýchodnějších oblastí regionu, kde byla zvláště keramika changshanského a caiyuanského typu již dříve ovlivněna kontaktem s východnějšími longshanskými kulturami. Šíření inovací především z východu ovšem probíhalo i jinými kanály, z nichž značná část byla zřejmě ustavena již v předchozím období díky systému směny malované keramiky. Průnik prvků z východu i ze západu na počátku doby bronzové lze pak chápat jako otevření tohoto do té doby na region severozápadu omezeného systému.

V tomto otevření hrála roli souhra vnitřních i vnějších faktorů. Z vnitřních lze jmenovat především vyčerpání sy-

stému produkce a směny malované keramiky, jehož erozi lze zřejmě v souvislosti se stupňováním společenského soutěžení v rámci jednotlivých komunit pozorovat již v průběhu machangského období. To následně mohlo stimulovat ochotu akceptovat inovace pronikající do místního prostředí z okolních oblastí.

Pokud jde o vnější faktory, styky kultury Qijia se západem byly evidentně akcelerovány rozvojem metalurgie na Sibiři a přesuny tamních lidských skupin do dnešního Xinjiangu. Ovšem konkrétní charakter vztahů severozápadních kultur tímto směrem není zcela jasný. Kovové předměty ze severozápadu (obr. 4: 5–25) vykazují vliv poměrně širokého spektra středoasijských a sibiřských kultur, což podle názoru některých badatelů spíše než na stálé a regulérní obchodní styky ukazuje na nahodilý charakter kontaktů severozápadních populací se skupinami sídlícími dále na západě a severu.³⁶

V každém případě lze souhlasit s tím, že v konstruování společenského statusu připadl v kultuře Qijia rozhodující význam nikoliv kovovým předmětům západního původu, nýbrž artefaktům odvozeným z východního prostředí, a to až z oblasti prvních států v Centrální planině.³⁷ Je možná příznačné, že na severozápadě, kde v předchozím období hrála hlavní roli ve společenském soupeření malovaná keramika, si i na počátku doby bronzové udržely velký význam keramické nádoby, a to i když se jejich počty v hrobech výrazně snížily: nejvyšší doložený počet je 34 v hrobě M30 na již zmíněné lokalitě Huangniangniangtai, jinak se počet nádob pohybuje kolem pěti kusů.³⁸ Zatímco možná došlo k určitému úpadku významu zásobnic, snížení jejichž kvantity v hrobech je nejzřetelnější, naopak mohl stoupnout symbolický význam picích nádob se dvěma či třemi uchy, jejichž počty v hrobech zůstávají od pozdního neolitu po ranou dobu bronzovou v zásadě stálé. Právě povrch těchto nádob je leštěn (obr. 4: 3) a na lokalitách Huangniangniangtai a Liuwan se hlavně na nich vyskytuje malovaná výzdoba (obr. 4: 2). Jeden exemplář ze severozápadu je dokonce vyložen tyrkysem.³⁹

Stoupající význam picích nádob je v souladu se šířením vlivů z východnějších longshanských kultur, v nichž měly picí rituály ústřední význam ve společenských interakcích. S tím koresponduje i skutečnost, že nejvýraznějším artefaktem východního původu jsou v kultuře Qijia nově luxusní keramické konvice *he* (obr. 9: 3) sloužící s největší pravděpodobností k ohřívání a nalévání alkoholických nápojů vykvašených z prosa.⁴⁰ Tyto konvice byly typickým keramick-

³⁰ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 214.

³¹ PAN Qifeng – HAN Kangxin, *Wo guo xinshiqi shidai jumin zhongxi fenbu yanjiu*, Kaogu yu wenwu, 1980, č. 2, s. 84–89; C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 281.

³² Michael D. FRACHETTI, *Multiregional Emergence of Mobile Pastoralism and Nonuniform Institutional Complexity across Eurasia*, *Current Anthropology*, 2012, roč. 53, s. 2–38.

³³ M. D. FRACHETTI, *Multiregional Emergence*, s. 20.

³⁴ M. D. FRACHETTI, *Multiregional Emergence*, s. 5.

³⁵ M. D. FRACHETTI, *Multiregional Emergence*, s. 5.

³⁶ Gideon SHELACH, *Prehistoric Societies on the Northern Frontiers of China: Archaeological Perspectives on Identity Formation and Economic Change during the First Millennium BCE*, London – New York 2009, s. 24, 124; MEI Jianjun, *Early Metallurgy and Socio-Cultural Complexity: Archaeological Discoveries in Northern China*, in: Bryan K. HANKS – Katheryn M. LINDUFF (eds.), *Social Complexity in Prehistoric Eurasia: Monuments, Metals, and Mobility*, Cambridge 2009, s. 215–234.

³⁷ LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 331.

³⁸ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 251.

³⁹ QIN Xiaoli, *Turquoise Ornaments and Inlay Technology in Ancient China*, *Asian Perspectives*, 2016, roč. 55, č. 2, s. 208–239.

⁴⁰ LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 331.

kým tvarem, s nímž se setkáváme v bohatších hrobech na lokalitě Erlitou v Centrální planině jižně od středního toku Žluté řeky (obr. 9: 1, 2).⁴¹ Erlitou, existující zhruba mezi lety 1900 a 1500 př. n. l., je často považováno za centrum prvního státu u Žluté řeky.⁴² Konvice *he* – případně jim blízký tvar *gui* – se potom někdy objevují ve velmi vzdálených kulturách, které udržovaly určité styky s Erlitou.

Vztahy Erlitou s jinými regiony, včetně severozápadu, jsou někdy vysvětlovány v rámci modelu centrum–periferie.⁴³ K šíření erlitouských vlivů do vzdálenějších oblastí by pak přispívala hlavně snaha centra zajistit si přísun strategických a luxusních materiálů: surovin na výrobu bronzů a rovněž nefritu, který se již v předchozím 3. tis. př. n. l. stal v širší oblasti východní Číny hlavním obřadním a prestižním materiálem. Z tohoto důvodu mohly získat na významu kontakty se severozápadem Číny, protože velká naleziště nefritu existují v dnešní autonomní oblasti Xinjiang poblíž Chotanu (čínsky Hetian). Jak ukazují petrografické analýzy, do Centrální planiny se ve značném množství chotanský nefrit dostával přinejmenším od počátku pozdně shangského období (13.–11. stol. př. n. l.) a někteří badatelé uvažují o jeho importování již na počátku doby bronzové či v předchozím pozdním neolitu. Na severozápadě dochází v období kultury Qijia nově k velkému rozvoji zpracování nefritu, který mohl pocházet zčásti z místních zdrojů, ale zčásti možná ze Xinjangu.⁴⁴ Lze tedy uvažovat o určitých dálkových obchodních vztazích mezi Erlitou a severozápadem, které by mimo jiné mohla dokládat importovaná bronzová plaketa zdobená z tyrkyosu vyloženým motivem fantastické zvířecí tváře z Tianshui ve východní části provincie Gansu; takovéto plakety se jinak nacházejí v bohatších erlitouských hrobech.⁴⁵ Tyto kontakty mohly být významným faktorem v šíření východních prvků po severozápadním regionu.

V každém případě se nefritové předměty a jejich napodobeniny kopírující východní předlohy nově staly v kultuře Qijia dalšími významnými prestižními artefakty. To platí především o kruhových discích s centrálním otvorem *bi*, které se objevují v bohatých hrobech: největší počet – 83 kusů vyrobených z běžného kamene – obsahoval hrob M48 z několikrát zmíněné lokality Huangniangniangtai (obr. 5), asi nejbohatší známý hrob kultury Qijia.⁴⁶

Je tedy zřejmé, že celková kulturní proměna na severozápadě na počátku doby bronzové byla výsledkem souhry vícero vnitřních i vnějších faktorů, přičemž nové prvky se šířily rozličnými kanály, zahrnujícími i interakce ustavené v rámci severozápadního regionu již v předchozím pozdním neolitu

díky systému produkce a směny malované keramiky. Variabilitu interakcí na severozápadě od pozdního neolitu po dobu bronzovou a faktory, které v nich hrály roli, se nyní pokusíme blíže popsat na konkrétním příkladu lokality Liuwan, největšího a nejpodrobněji publikovaného pohřebiště, jaké je z uvedené epochy na severozápadě známo.

Vývoj na pohřebišti v Liuwanu od pozdního neolitu po počátek doby bronzové

Pohřebiště v Liuwanu je nejrozsáhlejším pohřebištem známým z celého severozápadního regionu.⁴⁷ Lokalita se nachází v severovýchodní části dnešní provincie Qinghai, v údolí řeky Huang, levobřežního přítoku Žluté řeky (obr. 1). Jde tedy již o výše položenou část severozápadu, vytvářející spojnici mezi níže položenými oblastmi v centrální části provincie Gansu na straně jedné a Tibetkou náhorní plošinou na straně druhé: nadmořská výška lokality činí zhruba 1950 m. Dnes jde o poměrně úrodnou a intenzivně obdělávanou oblast. Pohřebiště leží na sprašových terasách u řeky Huang, asi 80 metrů od jejího severního břehu. Od severu k jihu měřilo 450 m a ve směru východ–západ 250 m: pokrývalo tedy plochu přes 11 ha. Vedoucí výzkumu ho členil na šest sektorů (I–VI), vytvářejících tři topografické skupiny, které odpovídají různým sprašovým terasám (obr. 6).⁴⁸

Celkem bylo publikováno 1500 hrobů, z nichž 257 patřilo kultuře Banshan (cca 2600–2300 př. n. l.), 872 kultuře Machang (cca 2300–2000 př. n. l.) a 366 kultuře Qijia (cca 2200–1500 př. n. l.). Kromě toho bylo zachyceno pět hrobů následující kultury Xindian (cca 1500–600 př. n. l.), a to její rané, tzv. shanjatouské fáze. Období kultury Banshan na pohřebišti vedoucí výzkumu ještě dále členil do dvou fází, kultur Machang a Qijia každé do tří fází.⁴⁹ Přitom je poměrně pravděpodobné, že přinejmenším nejmladší machangská fáze je současná s nejranější fází kultury Qijia (viz níže).

Pohřbívání začalo na jihovýchodě pohřebiště na první říční terase v sektoru VI, kde se soustředily hroby kultury Banshan. V machangském období se pohřebiště rozšiřovalo severozápadním směrem na druhou až šestou terasu (sektory I, III, IV), zčásti až na sedmou (sektor II). V době kultury Qijia pak už docházelo převážně k zaplňování volných prostor hlavně na východním a západním okraji pohřebiště, tedy v sektorech II a IV.⁵⁰ Kontinuitu pohřbívání dokládá mimo jiné to, že přes malé vzdálenosti mezi hroby je případů jejich vzájemného porušení velmi málo: zachyceno bylo pouze čtrnáct stratigrafií qijiaských hrobů nad machangskými.⁵¹

⁴¹ Srov. Jakub MARŠÁLEK, Odras společenské struktury kultury Erlitou v jejím pohřebním ritu, nepubl. diplomová práce, Praha 1997, s. 45–53; Jakub MARŠÁLEK, Dvojice obřadních bronzových a keramických nádob v hrobech kultury Erlitou, in: Lukáš PECHA (ed.), *Orientalia Antiqua Nova XI: Sborník z vědecké konference pořádané ve dnech 10.–11. 3. 2011, Plzeň 2011*, s. 79–89.

⁴² LIU Li – CHEN Xingcan, *State Formation in Early China*, London 2003, s. 29–35; LIU Li – CHEN Xingcan, *Sociopolitical Change from Neolithic to Bronze Age China*, in: Miriam T. STARK (ed.), *Archaeology of Asia*, Malden–Oxford–Carlton 2006, s. 149–176.

⁴³ LIU Li – CHEN Xingcan, *State Formation*.

⁴⁴ LIU Li, *The Chinese Neolithic*, s. 150–151; LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 329, 331.

⁴⁵ LIU Li – CHEN Xingcan, *The Archaeology*, s. 331; LI Shuicheng, *Xibei yu Zhongyuan zaoqi yetongye de quyu tezheng ji jiaohu zuoyong*, Kaogu xuebao, 2005, č. 3, s. 239–278; tab. 17.

⁴⁶ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 251; LIU Li, *The Chinese Neolithic*, s. 148.

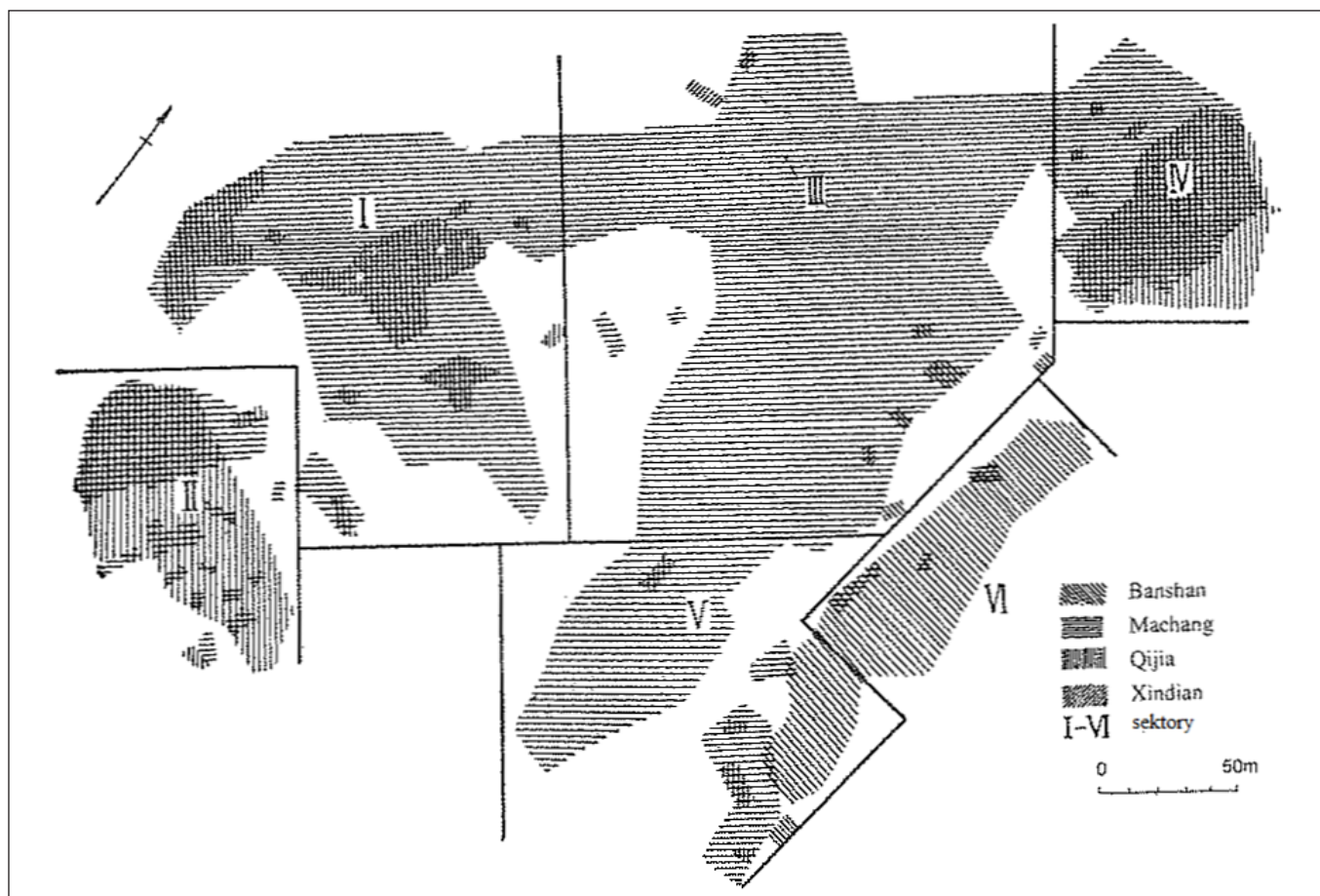
⁴⁷ Qinghai Liuwan: Ledu Liuwan yuanshi shehui mudì, Beijing 1984.

⁴⁸ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 130–131.

⁴⁹ Qinghai Liuwan, s. 238–248, tab. 144.

⁵⁰ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 130–131.

⁵¹ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 258; LI Yiping, Banshan, Machang wenhua de yanjiu, in: SU Bingqi (ed.), *Kaoguxue wenhua lunji* 3, Beijing 1993, s. 32–67; s. 57–60.

Obr. 6. Rozmístění sektorů a hrobů jednotlivých kultur na pohřebišti Liuwan. Podle C. DEBAINE-FRANCFORT 1995.

Pohřebiště tedy zjevně dokládá kontinuální vývoj pohřbívání jedné místní komunity po dobu tisíc let a nabízí tak jedinečnou možnost zachytit obecnější vývojové trendy v průběhu tohoto dlouhého období.

Lokalitě pochopitelně věnovali značnou pozornost čínští i západní badatelé. Jednotlivé studie byly ale věnovány spíše dílčím problémům či byly chronologicky omezeny na jednotlivé kultury zachycené na pohřebišti. Dosavadní práce se tedy týkají pohřebních zvyklostí, společenské struktury a kontaktů komunity banshanského a machangského období,⁵² celkového rozboru movité kultury, pohřebních zvyklostí a společenské struktury kultury Qijia,⁵³ stejně jako dílčích problémů v diachronním přehledu, mezi nimi především genderové problematiky.⁵⁴ Dosud ovšem schází celkové vyhodnocení vývoje na lokalitě v kontextu obecnějších proměn na severozápadě od pozdního neolitu po dobu bronzovou, o které se pokusíme níže.

Jak poukázala Hung Ling-yu, je poměrně pravděpodobné, že nejranější hroby v Liuwanu datované do kultury Banshan

(obr. 7) jsou odrazem interakcí původních místních populací lovců a sběračů se zemědělskými imigranty z níže položených oblastí severozápadu. Mezi 257 banshanskými hroby jich pouze 120 (46,7 %) obsahovalo keramiku a v rané banshanské fázi většinou nešlo o více než dvě nádoby. Teprve v pozdně banshanské fázi se počet nádob v hrobech zvyšuje a nejbohatší hrob byl vybaven osmi kusy, ovšem nádoby byly poměrně malé a nízké kvality.⁵⁵ Naproti tomu byl v banshanských hrobech nalezen velmi vysoký počet drobných osobních ozdob, především kamenných a kostěných korálků: celkem 15 816 kusů, které nosili jedinci na těle, případně byly uchyceny na oděvu. Přitom není patrná korelace mezi množstvím ozdob a počty nádob v hrobech. Osobní ozdoby mohly být v mobilnější lovecko-sběračské společnosti jako znak společenského statusu preferovány oproti keramickým nádobám, a i vzhledem k častému výskytu kostěných hrotů šípů v liuwanských hrobech – což jinak není v kultuře Banshan obvyklý jev – lze uvažovat o podílu kořistníků v místní rané komunitě.⁵⁶

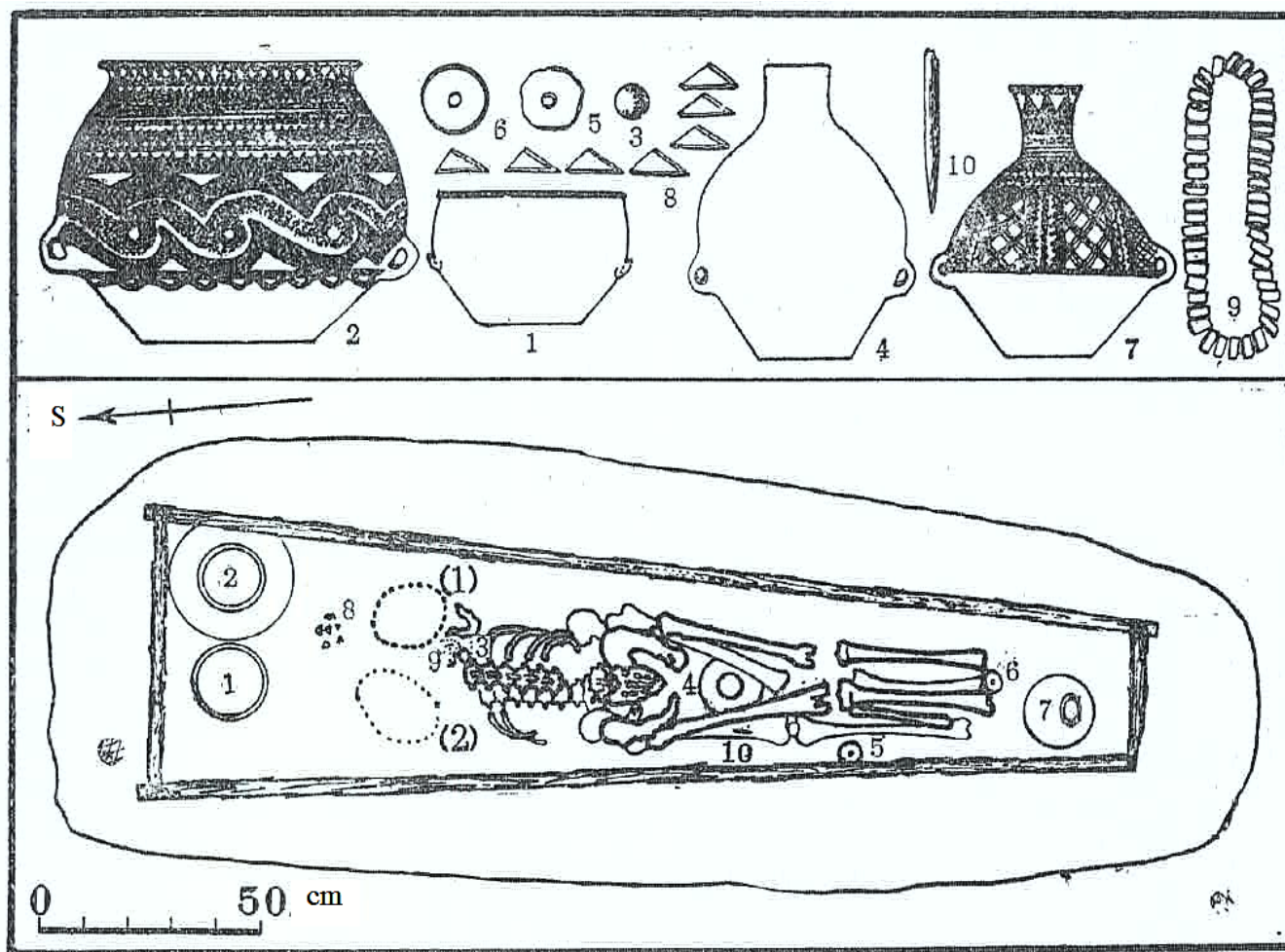
⁵² ZHANG Chi, Banshan wenhua yicun fenxi, in: ZOU Heng (ed.), Kaoguxue yanjiu 2, Beijing 1994, s. 33–77; s. 67–72; HUNG Ling-yu, Pottery Production; HUNG Ling-yu – CUI Jianfeng – CHEN Honghai, Emergence; F. ALLARD, Mortuary Ceramics, s. 14–20.

⁵³ ZHANG Zhongpei, Qijia wenhua yanjiu 1, Kaogu xuebao, 1987, č. 1, s. 1–18; ZHANG Zhongpei, Qijia wenhua yanjiu 2, Kaogu xuebao, 1987, č. 2, s. 153–176; SHUI Tao, Zhongguo, s. 195–205; C. DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique, s. 130–59.

⁵⁴ SUN Yan – YANG Hongyu, Gender Ideology and Mortuary Practice in Northwestern China, in: Kathryn M. LINDUFF – SUN Yan (eds.), Gender and Chinese Archaeology, Walnut Creek – Lanham – New York – Toronto – Oxford 2004, s. 29–46.

⁵⁵ HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 118–120.

⁵⁶ HUNG Ling-yu, Pottery Production, s. 148–149; HUNG Ling-yu – CUI Jianfeng – CHEN Honghai, Emergence, s. 75.

Obr. 7. Hrob M432 kultury Banshan v Liuwanu. Podle Qinghai Liuwan, 1984.

Pohřební zvyklosti kultury Banshan v Liuwanu ovšem jinak vykazují podobnosti s pohřebišti v jiných oblastech severozápadu. Kromě 168 sekundárních pohřbů bylo 54 zemřelých pohřbeno v natažené poloze na zádech,⁵⁷ která – jak jsme zmínili již výše – je považována za příznačnou pro zemědělské imigranty na lokalitě Zongri.⁵⁸ Tam nacházíme analogie i pro uložení zemřelých do dřevěných hrobových komor trapezoidního tvaru; ty se v Liuwanu vyskytují téměř v 90 % banshanských hrobů. Na základě omezeného výskytu pohřbů na břiše, které byly typické pro původní místní skupinu v Zongri, v pozdní banshanské fázi v Liuwanu, se uvažuje i o příchodu imigrantů z první zmíněné oblasti.⁵⁹

Je možné, že s definitivním přechodem k usedlému zemědělskému způsobu života souvisel velký nárůst počtu hrobů, kterých je známo 872, v následujícím machangském období. Někdy se uvažuje i o tom, že symbolickým odrazem nového důrazu na zemědělskou výrobu v původně zčásti lovecko-sběračské komunitě bylo vysoké zastoupení kamených sekerek v mužských a přeslenů v ženských hrobech;

v každém případě častý výskyt těchto artefaktů v hrobech a jejich zřetelná korelace s pohlavím zemřelých nejsou v pozdním neolitu na severozápadě zcela obvyklé.⁶⁰

V machangském období, zvláště v jeho střední fázi, dosáhla vrcholu pozornost věnovaná pohřebním obřadům, odrážející se v rozmanitosti pohřebního ritu, jeho propracovanosti, stejně jako kvantitě přídavků. Projevem diverzifikace pohřebního ritu související s rozvojem společenských rozdílů byl nový typ úpravy hrobové jámy: hrobová jáma s přístupovým koridorem, která může dosahovat hloubky až 2 metry (obr. 2). Tento typ konstrukce se vyskytuje u 44,4 % hrobů. Podobně jako na některých machangských lokalitách na dolním toku řeky Huang, především na již zmíněné lokalitě Mapai s nejbohatším hrobem diskutovaného období, i v Liuwanu obsahují hroby s touto konstrukcí obvykle bohatší výbavu než ostatní.⁶¹ V těchto hrobech se nově objevují i mobilní dřevěné konstrukce jako desky na uložení těla zemřelého či rakve vydlabané z jednoho kmene.⁶² Dřevěné hrobové komory trapezoidního tvaru přezívající z banshanského

⁵⁷ ZHANG Chi, Banshan, s. 67.

⁵⁸ HUNG Ling-yu – CUI Jianfeng – CHEN Honghai, *Emergence*, s. 73–74.

⁵⁹ HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 134.

⁶⁰ SUN Yan – YANG Hongyu, *Gender*.

⁶¹ HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 201–202.

období se naopak přinejmenším v raně machangské fázi vyskytují spíše v prostých obdélníkových hrobech.⁶³

Vrcholu dosáhla ve střední fázi kultury Machang kvantita přídavků. Ve srovnání s kulturou Banshan výrazně pokleslo množství drobných osobních ozdob: publikace lokality uvádí celkem 2563 kusů vyrobených z tyrkyso, nefritu, běžného kamene a mušlí.⁶⁴ To je v souladu s trendy na několikrát zmiňované lokalitě Zongri, kde tento pokles zřejmě odráží stoupající usedlost místní komunity.⁶⁵ Naproti tomu došlo k mohutnému nárůstu počtu keramických nádob. Zatímco v banshanském období obsahovala keramiku pouze polovina hrobů, v machangské periodě jich byla pouze 3 % (22 hrobů) bez keramické výbavy. Průměrný počet nádob na hrob byl kolem 15 a nejbohatší hrob M564 obsahoval celkem 91 kusů (obr. 3).

Za tyto vysoké počty byly odpovědné především malované zásobnice či amfory se dvěma uchy. Zatímco průměrný počet všech ostatních typů nádob v jednom hrobě nepřesahuje dvě, v případě malovaných amfor se blíží k sedmi. O zvláštním významu amfor v pohřebních obřadech svědčí i to, že zatímco jiné – hlavně servírovací – nádoby byly ukládány poblíž těla zemřelého, často uvnitř rakve, což odpovídá místním banshanským zvyklostem, amfory se vyskytují ve větší vzdálenosti od zemřelého, někdy naskládány na sobě.⁶⁶ Je pak poměrně pravděpodobné, že i velikost hrobové jámy, která často měla nepravidelný tvar, mohla být funkcí kvantity keramických nádob, v první řadě amfor, uložených do hrobů, jejichž konečný počet nemusel být až do okamžiku pohřbu jistý.⁶⁷

Malovaná keramika ale nebyla dostupná pouze omezené skupině v rámci společnosti a setkáváme se s ní i v poměrně chudých hrobech; v konstruování společenského statusu byla evidentně rozhodující její kvantita.⁶⁸ Jak ve své podrobné analýze ukázala Hung Ling-yu, nádoby byly přitom zřejmě získávány z různých zdrojů a kvalitnější exempláře byly importovány z níže položených oblastí na dolním toku řeky Huang, zřejmě především z již několikrát zmíněné lokality Mapai a předtím z lokality Yangshan.⁶⁹ Ovšem ani importované zboží nebylo omezeno pouze na bohaté hroby. Nejspíše kvůli snaze uspokojit poptávku po množství malované keramiky pak tato byla přímo na lokalitě v nižší kvalitě napodobována.⁷⁰

Jak již bylo uvedeno, právě v Liuwanu je následně v případě malované keramiky patrný pokles kvality, která byla obětována ve prospěch kvantity.⁷¹ To mohlo postupně vést

k erozi celého systému produkce a směny malované keramiky, pokles jejichž počtů v hrobech je patrný již v pozdní machangské fázi. To zároveň mohlo stimulovat ochotu akceptovat nové sociotechnické prostředky, které se zřejmě šířily již ustavenými kanály z níže položených oblastí severozápadu. V každém případě se již v pozdně machangských hrobech objevují nové prvky předjímající rysy kultury Qijia: ve dvou machangských hrobech, z nichž jeden (M756) je v publikaci lokality datován dokonce do střední machangské fáze, druhý (M916) potom do pozdní, se vyskytly konvice, které jsou posléze typické pro místní kulturu Qijia a zvláště k první z nich (obr. 9: 4) nacházíme zřejmé analogie v první fázi eponymní lokality právě uvedené kultury (ke konvicím podrobněji níže).⁷²

Je pak velmi pravděpodobné, že přinejmenším pozdní fáze kultury Machang a raná fáze kultury Qijia na lokalitě jsou současné; i v některých dalších machangských hrobech se našly nádoby kultury Qijia.⁷³ Mimoto ze 14 případů stratigrafie machangských a qijiaských hrobů pouze ve dvou případech šlo o porušení hrobů pozdní machangské fáze hroby rané qijiaské fáze; ve všech ostatních případech porušovaly rané qijiaské hroby hroby náležející střední machangské fázi, případně středně qijiaské hroby hroby obecně datovatelné do kultury Machang.⁷⁴ V obecnějších chronologických schématech vývoje keramiky kultury Qijia je materiál první qijiaské fáze Liuwanu kladen do nejranější fáze kultury,⁷⁵ s čímž koresponduje i to, že některé keramické tvary jsou analogické výše letmo diskutovanému changshanskému typu v nejvýchodnější části provincie Gansu a v autonomní oblasti Ningxia, a dokonce ještě východnější longshanské kultuře Keshengzhuang II v údolí řeky Wei v jižní části provincie Shaanxi.⁷⁶ Evidentně tedy jde o doklady raného průniku „qijiaských“ prvků z níže položených oblastí severozápadu, které se ovšem – vzhledem ke svému zpočátku ojedinělému charakteru – spíše než fyzickými přesuny lidských skupin z níže položených oblastí šířily do Liuwanu prostřednictvím kanálů ustavených již dříve v rámci systému směny malované keramiky.

Kontinuitu místního vývoje ostatně dokládá to, že většina lokálních qijiaských prvků navazuje na předchozí machangský vývoj. To platí v první řadě o pohřebních zvyklostech: nadále se vyskytují hrobové jámy s přístupovým koridorem a dřevěné pohřební konstrukce – komory, desky na uložení zemřelých a rakve vydlabané z jednoho kmene (obr. 8),

⁶² HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 203.

⁶³ ZHANG Chi, *Banshan*, s. 67.

⁶⁴ Qinghai Liuwan, s. 165.

⁶⁵ HUNG Ling-yu – CUI Jianfeng – CHEN Honghai, *Emergence*, 74.

⁶⁶ HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 204–205.

⁶⁷ F. ALLARD, *Mortuary Ceramics*, s. 16.

⁶⁸ F. ALLARD, *Mortuary Ceramics*, s. 18–19.

⁶⁹ Pro její publikaci viz Minhe Yangshan, Beijing 1990; HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 220–223, 225.

⁷⁰ HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 221–222, 225, 234–235.

⁷¹ HUNG Ling-yu, *Pottery Production*, s. 228.

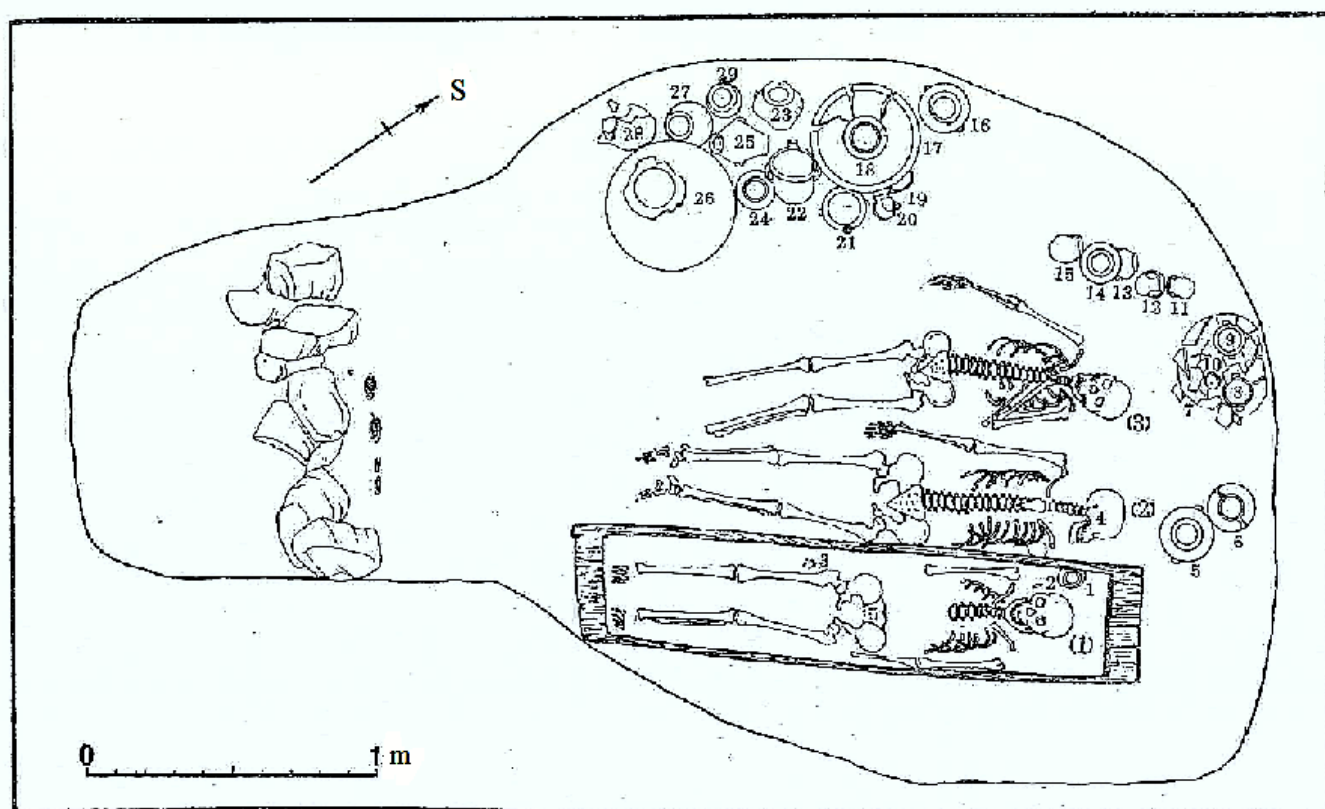
⁷² K datování konvic v rámci lokality Qijiaping, které se ovšem vzhledem k tomu, že lokalita byla zkoumána už před 2. světovou válkou, opírá pouze o typologická kritéria, srov. SHUI Tao, *Zhongguo*, s. 200, 202, tab. 6. Též C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 101.

⁷³ LI Yiping, *Banshan*, s. 57–60; XU Yongjie, He Huang qingtong wenhua de puxi, in: SU Bingqi (ed.), *Kaoguxue wenhua lunji* 3, Beijing 1993, s. 166–203; s. 194; srov. J. MARŠÁLEK, *Proso*, s. 117.

⁷⁴ LI Yiping, *Banshan*, s. 59.

⁷⁵ SHUI Tao, *Zhongguo*, s. 204, tab. 4; ZHANG Zhongpei, *Qijia B*, s. 158.

⁷⁶ ZHANG Zhongpei, *Qijia 2*, s. 159, tab. 3.

Obr. 8. Hrob M972 kultury Qijia v Liuwanu. Podle Qinghai Liuwan, 1984.

s nimiž se na jiných pohřebištích kultury Qijia nesetkáváme.⁷⁷ Stejně tak polohy zemřelých s dominantním uložením v natažené poloze na zádech doplňované pohřby ve skrčené poloze na boku a sekundárními pohřby navazují na machangské zvyklosti. Totéž platí o častém výskytu kamenných sekerek v mužských a přeslenů v ženských hrobech a jejich výrazné korelaci s pohlavím zemřelých.⁷⁸

Nejvýznamnější změny oproti machangskému období jsou pozorovatelné v hrobové výbavě, hlavně co se týče keramických přídavků. Především výrazně poklesl počet nádob v hrobech, což je trend pozorovatelný již v pozdní machangské fázi. Bez keramických přídavků je nyní celých 19,4 % (71) hrobů. Průměrný počet nádob v hrobech nedosahuje pěti kusů, přičemž nejvíce – 25 nádob – obsahoval hrob M972 (obr. 8). Rozdělení počtů nádob v hrobech je pak podle původní publikace lokality následující: 1) 4 hroby obsahující více než 20 nádob, 2) 41 hrobů vybavených 10 až 19 exempláři, 3) 78 hrobů s 5 až 9 nádobami, 4) 120 hrobů obsahujících 2–4 nádoby, 5) 51 hrobů s jednou nádobou.⁷⁹

Nejzřetelnější je pokles počtů amfor se dvěma uchy, které ve středním machangském období tvořily nejdůležitější složku keramické výbavy. V jejich případě se nyní průměrný počet na hrob pohybuje mezi jedním až dvěma kusy. Jak jsme zmínili již výše, větší význam mohly na úkor amfor získat picí nádoby se dvěma, někdy třemi uchy, jejichž počet v hro-

bech zůstává ve srovnání s předchozím machangským obdobím v zásadě stálý: 1,2 na hrob obsahující keramiku v qijia-ském období ve srovnání s 1,5 na hrob v machangském období. O možném vzrůstajícím významu picích nádob na úkor amfor by mohlo svědčit to, že malovaná výzdoba se v qijia-ském období v Liuwanu udržuje především na picích nádobách (82 exemplářů), zatímco její zastoupení na zásobnicích (43 malovaných nádob) ve srovnání s kulturou Machang výrazně pokleslo. O určité změně vztahu obou typů nádob v pohřebním ritu může vypovídat i změna v místě jejich uložení: zatímco v machangském období se picí nádoby a amfory zpravidla nacházely na různých místech hrobu, v době kultury Qijia již většinou tvoří jednu skupinu uloženou ve větší vzdálenosti od těla zemřelého, pokud hrob obsahuje dřevěnou konstrukci, pak obvykle mimo ni (obr. 8).

Výše jsme zmínili, že uvažovaný rostoucí význam picích nádob rezonuje v širším kontextu se šířením prvků z východního prostředí longshangských kultur, které mohlo ovlivnit i místní rituální a společenské instituce. V tomto ohledu zřejmě významnou roli sehrálo to, že severozápadní region se zapojil do rozsáhlejší sítě kontaktů utvářející se kolem roku 2000 př. n. l. a otevřel se obchodu s východnějšími oblastmi. Ve vztahu k východnímu pomezí severozápadního regionu, představujícímu kontaktní zónu s longshangskými kulturami v údolí řeky Wei a dále na východ,

⁷⁷ Qinghai Liuwan, s. 170–171; C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 214.

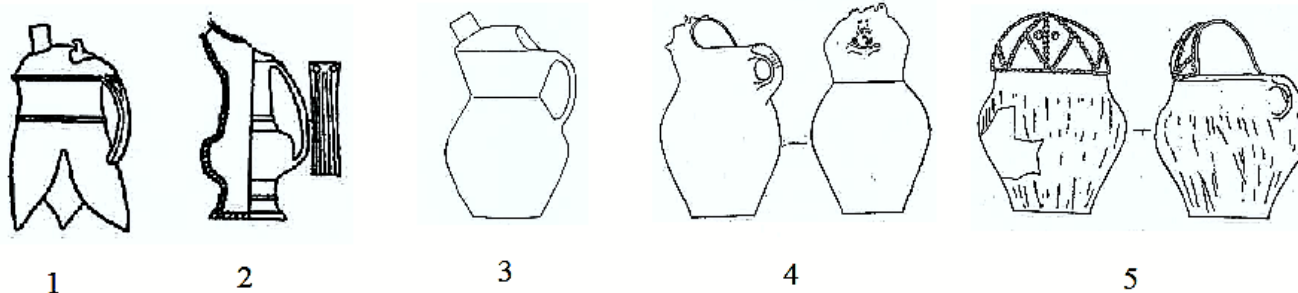
⁷⁸ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 239–240.

⁷⁹ C. DEBAINE-FRANCFORT, *Du Néolithique*, s. 138.

Erlitou

Qijiaping

Liuwan

Obr. 9. Keramické konvice z Erlitou (1, 2), Qijiapingu (3) a hrobů kultury Machang (4) a Qijia (5) v Liuwanu. Různá měřítka. Podle LIU Li – CHEN Xingcan 2012 (1, 2); C. DEBAINE-FRANCFORT 1995 (3); Qinghai Liuwan, 1984 (4, 5).

naznačují těsnější přimknutí této oblasti k severozápadu výsledky analýz minerálního složení hlíny 118 keramických zlomků z nejvýchodnější části Gansu na straně jedné a z provincie Qinghai – včetně údolí řeky Huang, v němž leží Liuwan – na straně druhé. Ty pro období kultury Qijia ukázaly příbuznost vzorků z obou oblastí, což naznačuje existenci určité směny keramiky mezi těmito vzdálenými územími v dané době.⁸⁰

V souvislosti s obchodem se budeme keramice, v jejímž případě může být odlišení importů od místních výrobků čistě na základě formálních ukazatelů obtížné a nejednoznačné, podrobněji věnovat později. Nejprve obrátíme pozornost k materiálům, které musely být do Liuwanu importovány z jiných oblastí, a na jejich základě se pokusíme nastínit obraz styků komunity v Liuwanu s okolními oblastmi od banshanského po qijiaské období, stejně jako jejich spojitosti se společenským vývojem na lokalitě. V této souvislosti budeme věnovat pozornost tyrkysu, nefritu a mořským mušlím.

Drobné ozdoby z tyrkysu se na území dnešní Číny objevily již v raném neolitu a v pozdním neolitu a následující době bronzové šlo o oblíbený materiál, který se objevuje na rozsáhlém území a zjevně pocházel z různých zdrojů.⁸¹ V Liuwanu se tyrkys – celkem 40 kusů – nachází již v hrobech banshanské fáze, přičemž většinou jde o drobné korálky s podélným nebo příčným průvrtem, uložené do hrobů v počtu jednoho či dvou kusů. V některých případech se korálky vyskytují ve skupinách po třech nebo pěti, zřejmě jako součásti náhrdelníků či jiných osobních ozdob. V banshanském období obsahovalo tyrkys 29 hrobů, tedy 11,3 % celkového počtu. Jde o poměrně častý výskyt, který je ve výrazném kontrastu s – jak uvidíme dále – velmi omezeným zastoupením nefritu a mořských mušlí, tedy materiálů zřejmě importovaných z níže položených oblastí severozápadu. To vyvolává dojem,

že kanály, jejichž prostřednictvím se tyrkys dostával do Liuwanu, se lišily od obou právě uvedených materiálů; v tomto smyslu lze tyrkys označit za více lokální surovinu.

Tyrkys se vyskytuje na Tibetské náhorní plošině v oblasti Gangkaru v západním Tibetu, Bathangu a Derge na východě a Chamdo na jihovýchodě.⁸² Vysoké zastoupení tyrkysových korálků v Liuwanu souzní s pravděpodobnou preferencí mobilnějších lovecko-sběračských skupin pro drobné osobní ozdoby, a je tedy pravděpodobné, že šlo o relikty původních místních zvyklostí, přičemž tyrkys se na lokalitu mohl dostávat z výše položených oblastí Tibetské náhorní plošiny prostřednictvím již dříve ustavených kontaktů s tamními kořistníky. Ve prospěch tohoto názoru svědčí i analogický vzorec výskytu tyrkysu na několikrát zmíněné lokalitě Zongri v Gongheské pánvi na horním toku Žluté řeky, kde se nejspíše setkáváme s doklady koexistence místních původně kořistnických populací s přichozími zemědělci. V Zongri bylo v hrobech nalezeno celkem 79 provrtaných kousků tyrkysu a 146 korálků většinou tvořících náhrdelníky.⁸³ Jak jsme uvedli výše, mezi Zongri a Liuwanem zřejmě existovaly určité kontakty a v této souvislosti se nabízí, zda trasy, kterými se dostával tyrkys na severozápad, nevedly údolím horního toku Žluté řeky z oblasti Chamdo na jihovýchodě Tibetské plošiny, kde lokalita Karuo vykazuje určité vztahy k Zongri.⁸⁴ V Karuo samotném ale výrobky z tyrkysu nalezeny nebyly; je však třeba upozornit, že z lokality nejsou známy hroby.⁸⁵

V souvislosti s úvahami o tom, že obliba tyrkysu v místním prostředí byla dědictvím původního místního podloží, je třeba rovněž poukázat na skutečnost, že v následujících fázích vývoje Liuwanu výskyt tyrkysu kopíruje klesající trend obecně pozorovatelný v případě drobných osobních ozdob: v machangském období obsahovalo tyrkys 9,5 % (83) hrobů, v qijiaském 6,3 % (23) hrobů.

⁸⁰ CUI Yifu et al., Early Ceramic Trade in Gansu and Qinghai Regions, Northwest China: A Comparative Elemental Analysis on Sherds of Majiayao Culture, Yangshao Culture and Qijia Culture, *Journal of Archaeological Science, Reports*, 2015, č. 3, s. 65–72.

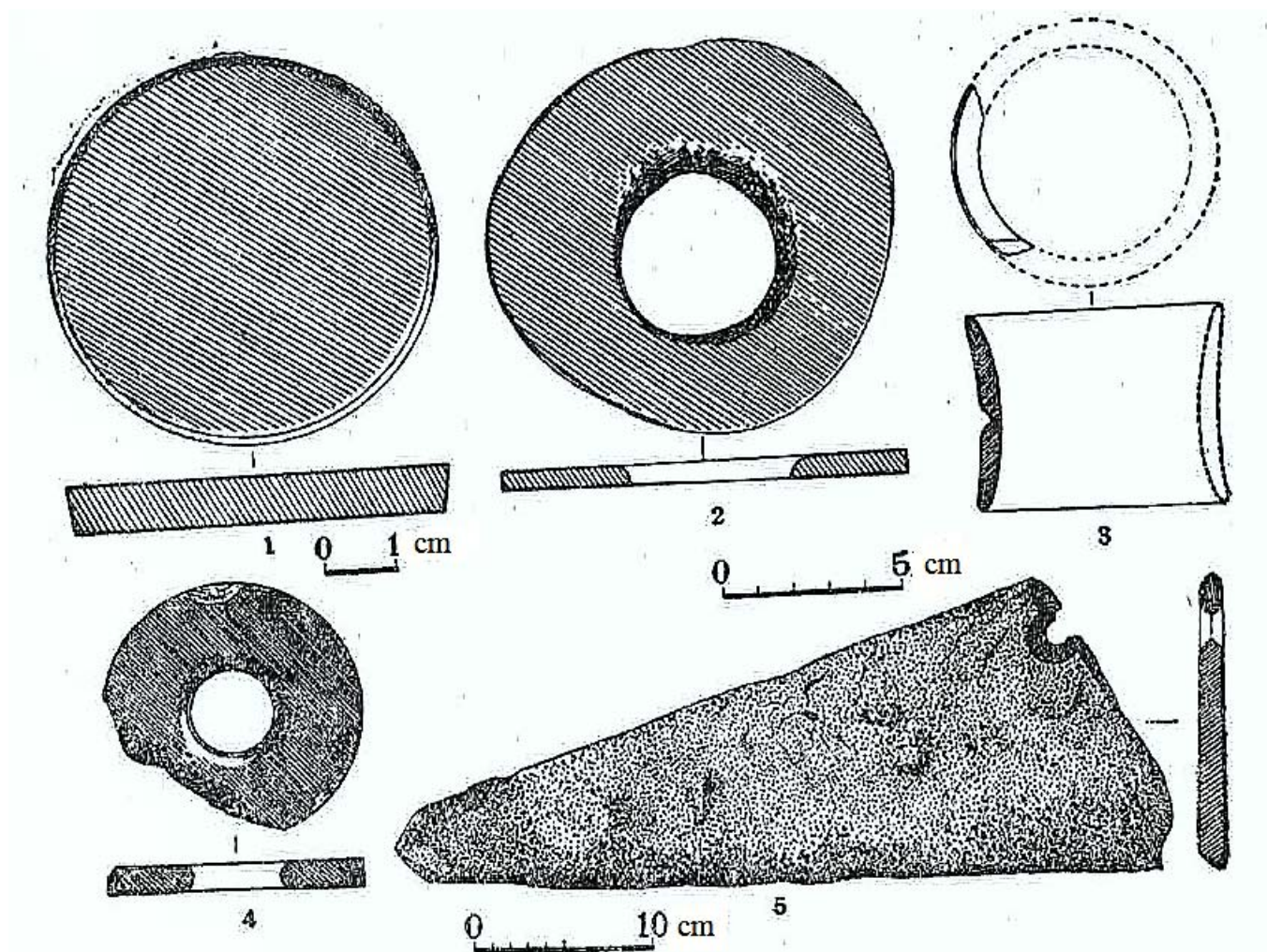
⁸¹ QIN Xiaoli, *Turquoise*.

⁸² John Vincent BELLEZZA, Tibet Archaeology and All Things Tibetan: Flight of the Khyung, dostupné na <http://www.tibetarchaeology.com/august-2013/s.13>, datum přístupu 12/4/2017; Turquoise – The Gemstone of Tibet, dostupné na <http://www.turquoisefacts.com/turquoise-mines/Tibet-Turquoise.html>, datum přístupu 12/4/2017.

⁸³ Qinghai Tongde xian Zongri yizhi fajue jianbao, Kaogu, 1998, č. 5, s. 385–398, 419: s. 396–397.

⁸⁴ K tomu srov. Jakub MARŠÁLEK, Počátky zemědělského osídlení Tibetu, in: Lukáš PECHA (ed.), *Orientalia Antiqua Nova XVIII: Sborník z vědecké konference pořádané ve dnech 27–28. 4. 2017, Plzeň 2017*, v tisku.

⁸⁵ Changdu Karuo, Beijing 1985.

Obr. 10. Ozvučný kámen z hrobu M1103 (5) a další kamenné artefakty z hrobů kultury Qijia v Liuwanu. Podle Qinghai Liuwan, 1984.

Zcela odlišný vzorec výskytu vykazují materiály nejspíše importované z opačného směru, tedy z níže položených oblastí severozápadního regionu: nefrit a mořské mušle. Ty se poprvé objevují až ve střední machangské fázi, kdy dosáhla vrcholu kvantita keramických přídavků, z nichž některé byly nejspíše importem z dolního toku řeky Huang. Zastoupení nefritu a mušlí je ovšem velice nízké. Po jednom podélně provrtaném nefritovém korálku obsahovaly dva machangské hroby, jeden (M149) datovaný do střední, druhý (M783) do pozdní fáze. V qijiasckém období se vyskytl plný nefritový kotouček o průměru 5 cm (obr. 10: 1) pouze v hrobě M992 z rané fáze. Přinejmenším machangský hrob M149 a qijiascký M992 lze označit z hlediska velikosti hrobové jámy a kvantity přídavků za velké a bohaté: hrob M149 měl přístupový koridor, plocha vlastní hrobové jámy činila 6 m² a hrob obsahoval 46 nádob, z toho 34 malovaných amfor. Qijiascký hrob M992, v němž byly pohřbeny dvě mladé ženy, měl plochu 4 m² a byl vybaven 15 keramickými nádobami, což je v kultuře Qijia výrazně nadprůměrný počet; kromě toho v něm bylo nalezeno 34 mořských mušlí tvořících náhrdelník, což je zdaleka nejvyšší počet v rámci celého vývoje pohřebiště.

To nás přivádí k mořským mušlím, které musely pocházet až z oceánskému pobřeží. Ty se vyskytovaly ve třech ma-

changských hrobech – z toho jednom ze střední fáze, dvou z pozdní – a ve třech hrobech kultury Qijia, z nichž právě zmíněný hrob M992 náležel rané fázi, ostatní dva fázi pozdní. Nejstarší hrob obsahující mušli – M615 ze střední machangské fáze – patřil nepochybně s velmi vysokým počtem 60 nádob, velikostí hrobové jámy 5,98 m², pěti tyrkysovými ozdobami a 169 kamennými korálky k velkým a bohatě vybaveným. Dva pozdně machangské hroby s plochou 3 m² obsahovaly po 9 a 18 nádobách, nicméně v pozdně machangském období, které ještě není v naší analýze podrobně zmapováno, evidentně došlo k výraznému poklesu počtu nádob a hrob M916 s 11 mušlemi mimoto obsahoval velmi pečlivě vypracovanou kamennou napodobeninu mušle, čtyři tyrkysové ozdoby a opět velmi vysoký počet (141) kamenných korálků. Naproti tomu v qijiasckém období koreluje s celkovým bohatstvím hrobu pouze výskyt náhrdelníku z mušlí v hrobě M992, zbývající dva hroby obsahující po jedné mušli patřily s jednou či dvěma nádobami k chudým.

Při zařazení právě představeného vzorce výskytu obou importovaných materiálů na pohřebišti v Liuwanu do širšího kontextu celkového vývoje na severozápadě je poměrně zarážející zvláště velice omezený výskyt nefritu v qijiasckém období, kdy tato surovina byla v níže položených oblastech severozápadu intenzivněji zpracovávána a zřejmě se stala dů-

ležitým činitelem v konstruování společenského statusu. Navíc určitým centrem zpracování nefritu zjevně bylo sídliště Lajia u Žluté řeky nedaleko jejího soutoku s řekou Huang, tedy v relativní blízkosti Liuwanu (obr. 1). Sídlíště je s plochou 20 ha největší známou lokalitou kultury Qijia a objev bohatého hrobu obsahujícího 15 nefritových předmětů, stejně jako nálezy velkých a pečlivě vypracovaných artefaktů z nefritu, jako jsou disky *bi* a několik desítek centimetrů dlouhý nůž, spolu s přítomností odpadu z nefritové výroby svědčí o tom, že šlo o určité regionální – mimo jiné výrobní – centrum.⁸⁶

V této souvislosti je třeba upozornit, že rovněž v Zongri na horním toku Žluté řeky, které mohlo v době kultury Qijia udržovat intenzivnější kontakty s právě zmíněnou oblastí u jejího soutoku s řekou Huang, byl nalezen pouze jeden nefritový disk *bi*.⁸⁷ Poněkud intenzivnější charakter styků této lokality s níže položenými oblastmi severozápadu v qijia-ském období ale možná naznačuje to, že na ní byly nalezeny tři kruhové bronzové náušnice (typu vyobrazeného na obr. 4: 15, 19, 20) a další bronzová ozdoba, které v Liuwanu zcela chybí.⁸⁸

Nelze pak vyloučit, že výskyt importovaných materiálů na jednotlivých lokalitách mohl být kromě intenzity kontaktů ovlivněn i určitými preferencemi komunit sídlících ve vyšších polohách na okraji Tibetské plošiny a tradičně dávajících přednost drobnějším ozdobám. Roli nefritu byl navíc schopen suplovat vzhledově a vlastnostmi podobný a zároveň lokálně dostupnější tradiční tyrkys, což mohlo vést k upřednostňování exotičtějších mušlí, většinou zřejmě zařazovaných do náhrdelníků. Jejich počet byl v Liuwanu vyšší než nefritů a rovněž v Zongri bylo nalezeno 94 kusů.⁸⁹ Deset provrtaných mořských mušlí bylo nalezeno i na vzdálené lokalitě Karuo v jihovýchodním Tibetu, kterou jsme zmínili výše,⁹⁰ a i později byly mořské mušle oblíbeny v prostředí kultury Kayue (cca 1600–600? př. n. l.) v horských údolích provincie Qinghai.⁹¹ Pozornost věnovanou mušlím v místním prostředí naznačuje i přítomnost šesti pečlivě vypracovaných kamených napodobenin v machangských hrobech v Liuwanu.⁹²

Tyto kopie nás přivádějí k tomu, že v Liuwanu mohla vedle importů příslušet důležitá role i jejich místním napodobeninám, které ostatně měly již v machangském období významnou úlohu v sociálních strategiích využívajících ma-

lované keramiky. V tomto ohledu je pozoruhodný výskyt hrubších a s největší pravděpodobností místně vyráběných variant luxusních konvic, jež lze sledovat až do Erlitou v Centrální planině (obr. 9: 1, 2). Jak jsme již uvedli, luxusnější exempláře s leštěným povrchem se v období kultury Qijia objevují na její eponymní lokalitě v centrální části provincie Gansu a na již zmíněném sídlišti Lajia poblíž soutoku řeky Huang se Žlutou řekou.⁹³ To naznačuje možnou trasu, kudy se znalost konvic mohla dostat do Liuwanu. Zmínili jsme, že konvice se našly již ve dvou machangských hrobech, přičemž především exemplář z hrobu M756 (obr. 9: 4),⁹⁴ datovaného do střední machangské fáze, tvarově odpovídá konvicím řazeným do rané fáze lokality Qijiaping (obr. 9: 3). Později se tvar konvic v Liuwanu regionalizuje a jejich tělo často pokrývají otisky šňůry či „košíkové“ výzdoba (obr. 9: 5). V kultuře Qijia se po jednom exempláři⁹⁵ vyskytovalo v deseti hrobech datovaných do rané (5) a střední (5) fáze. O určitém významu konvic by mohlo svědčit to, že je obsahovaly tři ze čtyř hrobů vybavených více než 20 nádobami, včetně zřejmě největšího a nejbohatšího hrobu kultury Qijia M972 s plochou hrobové jámy 9,45 m², přístupovým koridorem a šesti kousky tyrkysu (obr. 8). Z ostatních hrobů patřily počtem keramických nádob tři do výše uvedené skupiny 2 (10–19 nádob), tři do skupiny 3 (5–9 nádob) a pouze jeden obsahoval podprůměrný počet tří nádob.

Bohatý hrob M1103 z rané qijia-ské fáze s 25 nádobami (včetně konvice) mimoto obsahoval další artefakt rovněž východního původu: ozvučný kámen (obr. 10: 5).⁹⁶ Původ tohoto typu předmětu lze opět sledovat do Centrální planiny, kde ozvučné kameny byly součástí hudebních orchestrů sloužících k provozování hudby při obřadech k počtě předků aristokratických rodů či klanů; hudební nástroje pak představovaly jeden z nejvýznamnějších symbolů společenského postavení a politické moci.⁹⁷ Poprvé se ozvučné kameny objevují jako součást již zformovaných orchestrů v nejbohatších hrobech na lokalitě Taosi, která ke konci 3. tis. př. n. l. zjevně byla centrem vysoce organizovaného útvaru na středním toku Žluté řeky.⁹⁸ Následující 1. pol. 2. tis. př. n. l. pak náleží dva exempláře z Erlitou, z nichž jeden byl nalezen v bohatém hrobě, a druhý byl dokonce vyroben z nefritu.⁹⁹ Jeden ozvučný kámen pochází z významné erlitouské lokality Dongxiafeng severně od Žluté řeky, která mohla představovat

⁸⁶ REN Xiaoyan et al., The Lajia Site in Minhe County, Qinghai in 2000, *Chinese Archaeology*, dostupné na www.kaogu.net.cn, datum přístupu 17/5/2017; YE Maolin, Archaeological Discoveries at the Lajia Site, Minhe County, Qinghai Province, *Chinese Archaeology*, 28. 4. 2005, dostupné na www.kaogu.net.cn, datum přístupu 14/1/2015; QIAN Yaopeng, On the Traces of Disasters and the Building near the Square in the Lajia Settlement, 22. 9. 2014, dostupné na www.kaogu.net.cn, datum přístupu 1/2/2018; The Discovery of Pottery Kilns and Densely Distributed House Foundations at Lajia Site, Qinghai, 25. 5. 2015, dostupné na www.kaogu.net.cn, datum přístupu 1/2/2015; LIU Li – CHEN Xingcan, The Archaeology, s. 32; J. MARŠÁLEK, Proso, s. 122.

⁸⁷ Qinghai Tongde, s. 397, obr. 31:1.

⁸⁸ Qinghai Tongde, s. 398, tab. 35, 36.

⁸⁹ Qinghai Tongde, s. 398.

⁹⁰ Changdu Karuo, s. 147, tab. 77:13, 24.

⁹¹ G. SHELACH, Prehistoric, s. 91; Qinghai Datong xian Huangjiazhai mudi fajue baogao, Kaogu, 1994, č. 3, s. 193–206; J. MARŠÁLEK, Proso, s. 157.

⁹² Qinghai Liuwan, s. 168–169, tab. 96: 30.

⁹³ Johann Gunnar ANDERSSON, Researches into the Prehistory of the Chinese, The Museum of Far Eastern Antiquities, s. 80–81, pl. 37, 38; SHUI Tao, Zhongguo, s. 200, 202, tab. 6; C. DEBAINE-FRANCFORT, Du Néolithique, s. 101; Prehistoric Catastrophic Remains Found Again at Lajia Site, Qinghai, 8. 8. 2017, dostupné na www.kaogu.net.cn, datum přístupu 10/9/2017.

⁹⁴ Qinghai Liuwan, s. 126, tab. 87: 11–12.

⁹⁵ Qinghai Liuwan, s. 229, tab. 139.

⁹⁶ Qinghai Liuwan, s. 232.

⁹⁷ CHEN Xingcan, Zhongguo shiqian yueqi chulun, Zhongyuan wenwu, 1990, č. 2, s. 29–36: s. 33.

⁹⁸ CHEN Xingcan, Zhongguo, s. 31; 1978–1980 nian Shanxi Xiangfen Taosi mudi fajue jianbao, Kaogu, 1983, č. 1, s. 30–42: s. 39.

⁹⁹ Yanshi Erlitou yizhi xin faxian de tongqi he yuqi, Kaogu, 1976, č. 4, s. 259–263: s. 263; Zhongguo kaoguxue nianjian 1987, s. 179; J. MARŠÁLEK, Odras, s. 108–110.

určité místní centrum.¹⁰⁰ Na severozápadě se mimo Liuwan s dalším exemplářem příznačně setkáváme na blízké lokalitě Lajia poblíž soutoku Žluté řeky s řekou Huang.¹⁰¹ Výskyt ozvučného kamene v bohatě vybaveném hrobě tedy rovněž zapadá do kontextu šíření nových prestižních artefaktů východního původu, které byly v kultuře Qijia nově užívány v konstruování společenského statusu.

Závěr

Je zřejmé, že pohřebiště v Liuwanu reprezentuje plynulý vývoj místní komunity v machangském a qijiaském období. Na počátku qijiaského období – které je na lokalitě zřejmě zčásti současné se závěrečnou fází kultury Machang – se nové prvky především movité kultury šířily z níže položených oblastí severozápadu v souvislosti se sociálními strategiemi používanými rozličnými skupinami na lokalitě a zřejmě prostřednictvím kanálů ustavených již dříve v rámci systému směny malované keramiky. Ani v době největšího rozmachu tohoto systému ve střední machangské fázi ale nic nenaznačuje, že by produkce sociotechnických artefaktů a jejich směna byly kontrolovány ze strany společenské elity. Stejně tak nenacházíme doklady existence pravidel omezujících jejich užívání na užší společenskou vrstvu. V transegalitární společnosti s relativně otevřeným systémem statusu tedy zřejmě byla možná značná flexibilita strategií sloužících v konstruování a demonstrování společenského statusu, čemuž nasvědčuje i to, že prostředky, které v nich byly užívány, mohly pocházet z různých zdrojů a kombinovat se variabilním způsobem. To otevíralo prostor iniciativě určitých – nejspíše příbuzenských – skupin a umožnilo pronikání nových artefaktů a zčásti zřejmě i s nimi spojených institucí z níže položených oblastí severozápadního regionu, stejně jako jejich zařazení do místního rámce. Průnik nových prvků charakteristických pro kulturu Qijia byl zpočátku poměrně ojedinělý, jak ukazuje příklad konvic odvozených z východu; to nasvědčuje tomu, že ty se šířily prostřednictvím již ustavených interakcí, a nikoliv v důsledku rozsáhlejších fyzických přesunů lidských skupin. Přijímání nových prvků mohlo být odrazem hledání alternativních prostředků společenského soutěžení – jak by naznačovalo to, že například nejstarší hrob vybavený konvicí ze střední machangské fáze patří s 29 nádobami k méně bohatým –, bylo dále akcelero-

váno erozí systému směny malované keramiky a samo k ní mohlo přispívat.

V tomto ohledu působily i obecnější vnější faktory, konkrétně zapojení severozápadu do širší sítě kontaktů utvářející se na počátku doby bronzové. Je ovšem třeba říci, že v rámci této sítě došlo v období kultury Qijia spíše k určité marginalizaci údolí řeky Huang. Tok prestižních artefaktů a materiálů zřejmě směřoval hlavně na západ k Hexiskému koridoru, kde lokalita Huangniangniangtai poskytuje doklady místní produkce nefritových předmětů a výrazné společenské hierarchie. I v horských oblastech se zdá, že více importovaných předmětů a materiálů se přes významné centrum v Lajia s doklady zpracování nefritu dostávalo dále na horní tok Žluté řeky. Nové prvky však mohly být akceptovány selektivně v souladu s lokálními tradicemi, jak by mohl naznačovat velmi omezený výskyt nefritu kontrastující s tradiční lokální preferencí tyrkysu.

Podobně jako předtím v případě malované keramiky, i význam nových artefaktů, jako byly konvice a ozvučný kámen, zřejmě mimo jiné spočíval v symbolickém poselství sdělovaném jejich specifickým tvarem a funkcí; ty je mimo jiné spojovaly se vzdáleným prostředím východních složitých společností. Jejich hodnota tedy nebyla dána pouze tím, že by šlo o importy, o čemž vypovídá to, že byly dále produkovány na lokalitě, a to aniž by to vyžadovalo použití speciálních technologií a organizace. Výroba méně kvalitních místních napodobenin byla již dříve – typicky právě v Liuwanu – pevnou součástí sociálních strategií spojených se systémem produkce a směny malované keramiky. Zařazení nových prvků do místních institucí se tedy odehrálo v rámci tradičního přístupu. Zřejmě nešlo o jev omezený pouze na Liuwan: připomeňme přítomnost 83 disků *bi* z běžného kamene, napodobujících východní prestižní předměty, v hrobě M48 v Huangniangniangtai. Konkrétní případ Liuwanu tak může poskytnout obecnější vhled do mechanismů šíření východních vlivů v době kultury Qijia, k nimž docházelo rozličnými, často již dříve ustavenými, kanály a za souhry vnějších i vnitřních faktorů. Výsledkem byla relativní homogenita především movité kultury, geograficky zasahující oblast rozšíření starších pozdně neolitických kultur, nicméně při zachování značné diverzity navazující na předchozí místní vývoj v některých jiných složkách kultury, například v pohřebním ritu.

¹⁰⁰ Xiaxian Dongxiafeng, Beijing 1988, tab. 92: 4.

¹⁰¹ YE Maolin, Archaeological Discoveries.